ב"ה

חכמי ישראל לדורותיהם

תשורה

משמחת הנישואין של

הרה"ת **אליהו מרדכי וחיה מושקא** שיחיו

סילם

יום שלישי א' תמוז (ב' דר"ח תמוז) ה'תש"פ

ביתר עילית, אה"ק

תדפיס מתוך הספר:

חכמי ישראל לדורותיהם

והוא

קורות חכמי ישראל מחתימת התנ"ך ועד סוף תקופת רבותינו הראשונים,

ע"פ מקורות חז"ל וגדולי ישראל

ובלשונם, המבוארת –

ובהקשר לדברי ימי העמים

בתוספת הערות והארות ע"פ תורת החסידות

ערך: שאול סילם

ב"ה

פתח דבר

אנו מודים לה' על כל הטוב אשר גמלנו, ובחסדו הגדול זיכנו בנישואי ילדינו היקרים, הרה"ת הר' **אליהו מרדכי** והכלה **חי' מושקא** שיחיו **סילם**, למזל טוב, ביום שלישי, א' בתמוז התש"פ.

כמנהג המקובל בקרב חסידי חב"ד ליובאוויטש אשר מקורו בהררי קודש, כפי שעשה כ"ק אדמו"ר מוהריי"צ בחתונת בתו הרבנית הצדקנית מרת חי' מושקא נ"ע עם כ"ק אדמו"ר מה"מ, בי"ד כסלו תרפ"ט, לחלק תשורה למשתתפים בשמחה, הננו מגישים בזה תשורה לכל המשתתפים בשמחתנו – קובץ **חכמי ישראל לדורותיהם**, שחובר על ידי ר' שאול סילם, אב החתן.

מטרת הקובץ להוות סיוע ללומדי התורה, ובעיקר ללומדי ההלכה הפוגשים בלימודם ריבוי שמות תנאים, אמוראים, סבוראים, גאונים, ראשונים ואחרונים, ולעתים קרובות אינם בקיאים די הצורך ביחס בין החכמים שבאותה תקופה, שלא לדבר על אלה המתבלבלים בין תקופה אחת למשנתה...

סוגי השאלות שימצאו מענה בקובץ זה, דרך טבלאות, תרשימי זרימה ומלל רב: במה דעת חז"ל אודות משך בית ראשון ובית שני שונה מדעת ההיסטוריונים? כמה שנים חלפו בין חרבן בית שני לחתימת המשנה? מי היו השליטים בארץ בתקופת בית שני? (הפרסים? היוונים? הרומאים? החשמונאים? בית הורדוס?). מי היה בן סירא? מה בין צדוקים לקראים? מי היו חכמי ישראל בתקופת אירועי חנוכה? איך הועברה התורה שבעל פה מהלל ועד לרבי יהודה הנשיא? מרב ושמואל ועד לרבינא ורב אשי? מתי ואיך הגיע התלמוד לאירופה? מי היו חכמי ישראל בצפון אפריקה, בספרד, באיטליה ובגרמניה בסוף תקופת הגאונים? איך התפתחו מסורות פסיקה שונות? מי היו דונש בן לברט ומנחם, המובאים בפירוש רש"י? האם הראב"ד הראשון בעל ספר הקבלה, הראב"ד השני בעל האשכול והראב"ד השלישי בעל ההשגות קשורים זה בזה? הרמב"ם, רבי מאיר אבולעפיא, הרמב"ן, רבינו יונה, הרשב"א, הריטב"א – מי לימד את מי, ומה היו הקשרים ביניהם לבין בעלי התוספות שבצרפת ובאשכנז?

הקובץ מחולק לשמונה פרקים: **הפרק הראשון** דן בכרונולוגיה ברמת ה"מקרו", עניינו להציג לקורא את התאריכים שנמסרו על ידי חז"ל ועל ידי רבותינו במשך הדורות, לתקופות השונות, ולמאורעות שהשפיעו על מסירת התורה, מבריאת העולם ועד לתקופת רבותינו האחרונים. **הפרק השני** דן בהתרחשויות שבין חרבן בית ראשון על ידי נבוכדנצר, לבין בנין בית שני בתקופת דריוש השני, כאשר בלב תקופה זו: אירועי מגילת אסתר. **הפרקים שלישי ורביעי** דנים בתקופת בית שני, ובהם מצטיירת מרכזיות נצחון החשמונאים במישור הבין–לאומי, כי הרי נצחון זה הוא שאיפשר את נפילת מלכות יוון האדירה, ומסירת השלטון לרומא. פרק זה שופך אור על כל התקופה, כאשר מוסברים בו יחסי הכוחות ע"פ תיאורי חז"ל. מטרתנו העיקרית בפרקים אלו היתה להציג את הרקע החשוב **לפרק החמישי**, המפרט את קורות מסירת תורה שבעל פה בתקופות שנדונו באותם הפרקים. **הפרק הששי** מסכם בתרשים זרימה עשיר את מסירת התורה בתקופת המשנה והגמרא, ע"פ הקדמת הרמב"ם ליד החזקה והוספות שונות. **הפרק השביעי** (טבלאות ומפה) **והפרק השמיני** (שכולו מלל המרחיב את המידע שבטבלאות) דנים בקורות סוף תקופת רבותינו הגאונים, ותקופת רבותינו הראשונים, לפי אזורי מגוריהם.

☜ בראש הקובץ, אגרת כ"ק הרבי מכ"ג תמוז התשט"ז **בפרסום ראשון**. האגרת נשלחה לראשון לציון הרב יצחק נסים ז"ל, והיא אחת האגרות היסודיות בענין נסיעת אניות ישראליות בשבת. האגרת ללא ההגהות והתיקונים הרבים שהוסיף הרבי בכי"ק, כפי שרואים כאן, פורסמה באג"ק חי"ג, אגרת ד'תקנה. היא פורסמה חלקית עם התיקונים בביטאון חב"ד מס' 20 עמ' 19, בשנת תשי"ח. הבאנו כאן צילום המכתב האינטגרלי, פרט לחלק קטן מאוד שהשמטנו.

חיבור הקובץ והלימוד בו יהיה לע"נ אמי מורתי סבתו של החתן (מצד האב) **מרת יפה קלוד ג'וזפין סילם** ז"ל ולע"נ מו"ח סב החתן (מצד האם) **ר' אברהם בן חומסה מרסל שיח' הכהן**, ולהצלחת המשפחות **רוזנפלד, חלפון, קטורזה, סילם וכהן**, הם וצאצאיהם, בתוך כל עם ישראל.

בהזדמנות זו, ברצוני לברך את ידידנו הרה"ח הר' **יצחק** שיחי' **איזקוביץ** ואת רעייתו מרת **מרים** תחי' בבריאות איתנה ובנהורא מעליא עד ביאת גואל צדק, וכן את ידידנו הרה"ח הר' **שלום** שיחי' **וואקנין** בבריאות איתנה, בנהורא מעליא ובכל אשר יחפוץ, על עזרתם הרבה בפיתוח **מוסדות דעת מנחם** (המונים כיום ב"ה ישיבה, מכון סמיכה ומדרשה לבנות). אחרונה חביבה, תודתי לבתנו **רבקה** שתחי' על עזרתה הרבה בעריכה ובהכנת הקובץ לדפוס, ימלא ה' כל משאלות לבה לטובה ולברכה.

בתקוה שקובץ זה יתרום להפצת המעיינות חוצה, מה שיחיש את ביאת גואל צדק תיכף ומיד.

הא–ל הטוב הוא יתברך, יברך את כל הבאים להשתתף בשמחתנו ואת בני משפחותיהם, בתוך כלל אחינו בני ישראל, בברכות מאליפות מנפש ועד בשר, ובקרוב ממש נזכה ליעוד של נשואי הקב"ה וכנסת ישראל, ועד ל"שמחת עולם על ראשם" מתוך הרחבה ובריאות נכונה.

שאול סילם
בשם משפחות רוזנפלד וסילם

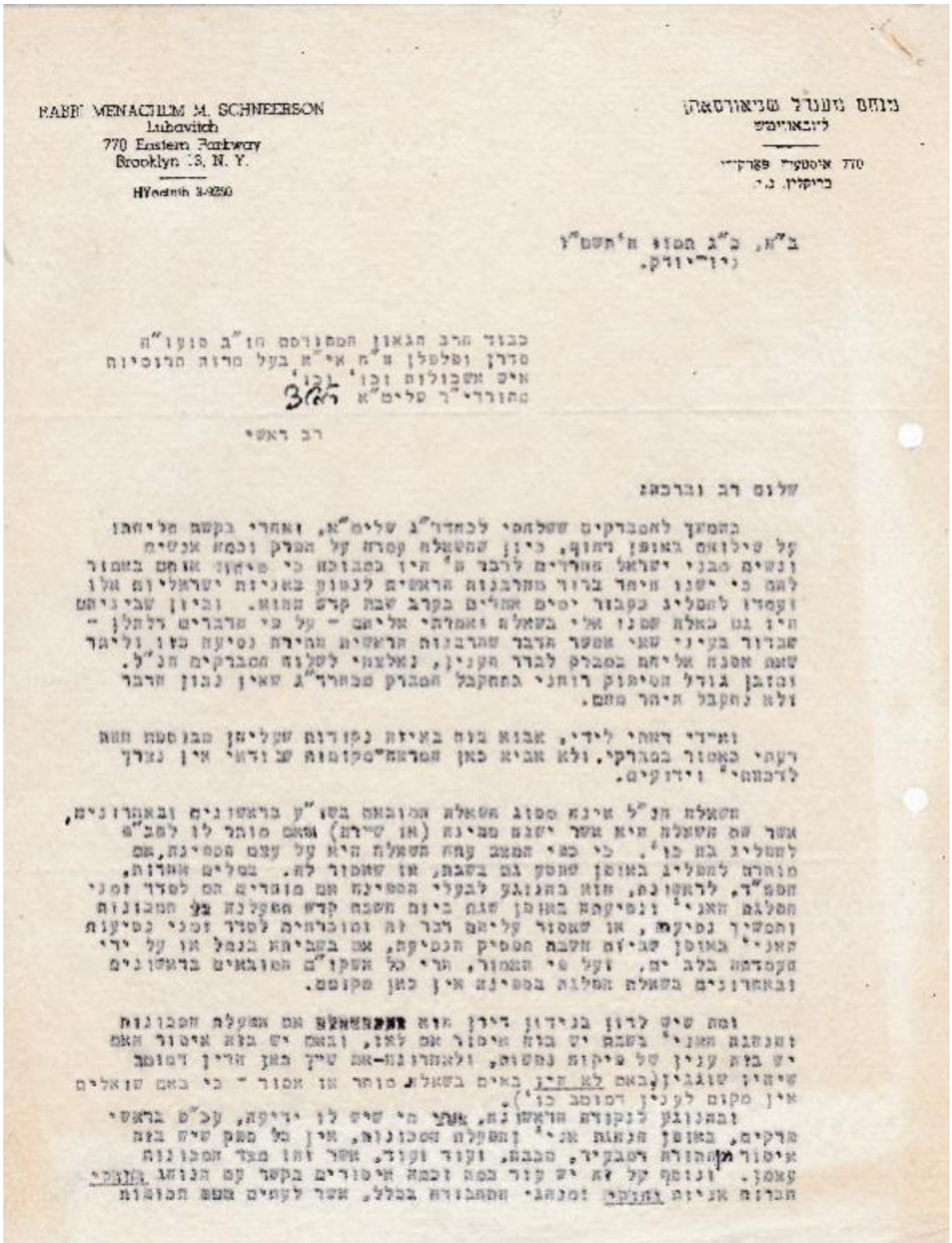

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקווי
בריקלין 13, נ.י.

ב"ה, כ"ג תמוז ה'תשמ"ו
ניו־יורק.

כבוד מרב הגאון המפורסם הו"ב מוה"ח
מדרן ופלפלן ש"ס אי"ש בעל מרוה הרוכיות
איש אשכולות וכו' וכו'
מהורר"ר סלים"א

רב ראשי

שלום רב וברכה,

בהמשך לאסברקים ששלחתי לכתר"ג שליט"א, ואחרי בקשת מליאתו על שילוחם באופן ניחוש, כיון שהשאלה עסרה על הפרק וכמה אנשים ונשים מבני ישראל מתדרים לרבנו ש' תיו בסגולה כי מיקוק אומם באמור לאם כי ישנו איתר ברור מהרבנות הראשים לנשוק באניות ישראליות אלו ועמדו להסליג בקבוק יסים אחרים בקרב שבת קדש אחוא. ובין שביניהם היו גם באלת שפנו אלי בשאלת אליהם - על פי תדבריש לתלן - שבדור בעיני שאי אשר תרבה שהרבנות הראשית התירה נסיעה כזו וליגר שאם אפנה אליהם בסברק לברר הענין, נאלצתי לשלוח מסברקים תנ"ל. ונזכן גודל טיפוק רוחני בתחקבל תסברק שבתר"ג שאין נכון תרבה ולא נתקבל תיתר מהם.

ואידי ראתי לידי, אבוא בזה באיזה נקודות שעליהן מבוססת תשם רעתי כאשור בסברקי, ולא אביא כאן תטרא"סקומות שבודאי אין נצרך לרבתני" וידועים.

תשאלת תנ"ל אינא ספוג תשאלת תובאת בשו"ע בראשונים ובאחרונים, אשר שם תשאלת היא אשר ישנה תפינה (או שירת) שאהם מותר לו לתב"ה לתסליג בה כו'. כי כאי אתתב עתה תשאלת היא על עצם תסעינה, אם מותרת לתסליג באופן שתסך גם בשבת, או שאסור לה. בשלים אחדות, תשפ"ד, לראשונה, אוא בתגוגע לבעלי תסעינה אם מותרים הם לסדר זמני תסלגת תאני' ונסיעתה באופן שגם ביום תשבת קדש תסלגת על תחבונות ותשיך נסיעת, או שאסור עליהם רבר זה ומוכרחים לסדר זמני נסיעות תאני' באופן שביום תשבת תסעיק תנסיעה, אם בשבילה בגפל או על ידי תקפדתה בלא יום. ועל פי האמור, תרי כל אשקו"ם תמובאים בראשונים ובאחרונים בשאלת תסלוה בתסעינה אין כאן תקומם.

ומה שיש לדון בגידון דידן אוא שאלת תסבונות אם אמעלת תסבונות זאנסבת תאני' בשבת יש בזה איסור אם לאו, ובאם יש בזה איסור אאם יש בזה ענין של איקוי נפשות, ולאחרונה-אם שיך באן אדין דמוסב שיהיו שוגגין(באם לא אדין באים בשאלת מותר או אסור - כי באם שוגגים אין מקום לעכין דמוסב כו').

ובתנוגע לנקודת תראשונה, אפשי מי שיש לן ידיעה, עכ"פ בראשי תרקים, באופן תנאות אני' תשאלת תסבונות, אין כל תסך שיש בזה איסור מתהורת תשבת, תבבת, ועוד ועוד, אשר זאת מצד תסבונות עצמן. ונוסף קל זאת יש עוד בסה זכות איסורים בקשר עם תנוגע תנסיעה תבונה אניות תמנקי זמנהגי תסבורת בכלל, אשר לעתים אשם תסבונות

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
PYeatnb 3-9050

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקווי
ברוקלין, נ. י.

- ב -

/כמה וכמה פעמים בסיוע הסיפ לקח-סודרים
ברוחל ונרשמים בסקסים מיוחדים כמה פרטים בהנוגע לפניית האני',
וענינו', נשלחים סברקים וגם מתקבלים בהנוגע לכמה ענינים שקשורים וגם
סכנאים מעלך האני', וקוד וקוד. ולסקיר ג"כ אשר חלק מהנ"ל קשור בחלקות נר
(חמלי) וביבויו.

שמעתי שמועה מכי מזרח, אבל מסני אי הבקיאות בדבר, כנראה
שישנם אנשים שמקבלת איא אשלם, וניא שמכונות האניות שבזמננו
מתאלות באופן אסטומאטי. ואף שללשון זה יש חסברא, אבל אין לו
כל שיכות לענינינו, כי המאה הוא, שאף שמכונות יכולות להתנהל
באופן אסטומאטי לאיזה זמן, אבל בכמה ענינים מוכרחים לחרחם
לבנתם או גם להעריכם מחדש, אף שבין תערכא מחקרכא מוקלות מכונות באופן
אסטומאטי, ולא רק אערכא מחדש, אלא גם שנוים במהלך המכונות, מחמת
לבמה פרטים של מכונות זל ענינים שבחוץ למכונות, שאין כאן
מקום לבאלם. וחקרכא ושנוים הנ"ל גם בתם כמה ענינים דמלאכות
דאורייתא, כידוע לכל מכונאי. ואשמר אשר אשר לשמיך מכונות
ולהכינם לפני כניסת משבת באופן אשר משך כל המת לקח ישבת קדש
יעשו באופן אסטומאטי ולא יצטרכו אף מקם לשמירן ולשנותן וכו',
הרי זה, מנקודת סבט של מכונאי-קם מארנות ניזהר גדולה. (אף שבשכל
מכמם ענינו אשר לפרד אני' שמוכל לחסיק דרכת באופן אסטומאטי
לא רק יום אחר אלא זמן בלתי מוגבל. אבל עוד כמה שנים יעברו עד
שמהנשם אשרירות זו).

ובהנוגע לנקודת משני' הנ"ל, היינו אם ישסקום למכונה נפשות,
או על כל פנים פסק ושקות גמם, לסדר נסיעת האני' באופן שחשבות
כל משבת בגמל או אשילו לענן אחת בלב ים, הנה אשיאא שאין מקום אשילו
לפסק מקות נפשות בשעמדת האני' בגמל, ואשיאא גם כן שאין כל מקום
אשילו לפסק מקות נפשות בשעמדת האני' בלב ים, ולא דק ברות האני'
אלא אשילו ברוחות בלתי מצויות, כיון שאין אצלת האני' מסכנת רוח
בלתי מצוי' על ידי פעולת המכונות, אלא על ידי ענין המתאים שלא
אאפשר לעסים רחוקים ביותר על ידי בריאת כן ברות מעלת. ואמקור לעיקר
לסורקי, שלא בימים הראשונים ימים אלו, כי יריעות ע"ד רוח מערת
המחקרת מתקבלות בשם זכמה שעות לפני בוא הרוח למקום מלוני. וי"ש די זמן
להפעלת המכונות.

עוד יש חוסרים, וגם אשיאת זו לא מחוה מוערת מפעמים הנ"ל,
אשר עשירת האני' בלב ים עלולה לסגריל המשש המחקרות שהי אניות,
יותר מאה האני' במהלכה. זהשום שחנו חיסך שכל חבריא וחפשום,
ביון שהני' המחקרת והמשירות גרולה לפי ערך האניות דזמננו,
קשה יותר לשנות מהלכה או לעשירת בשם להפך מהאוה נוסף שהני'
שני' מחקרבת אלי'. הם שאין כן אם נמצא האני' במצב של מכוחה.
ובמרם שחשש זה בכלל רחוק הוא-על פי המוד המעודד בזמננו שאניות
מחולכות בים שלחנה יריעות מחקריות לכל אניות שברדך בשביל
למנוע התנקשות זו בזו. ושליחה יריעות אלו ביחד עם פנמי אור
שנמצאים על האניות הם שהני' מניעת התנקשות, ולא תליבה האני',
אשר שרבה מקשה בזה.

ש"א

שמעתי מקשים על האמור לעיל מהאורע/שקרה לפני זמן, שהני'
אחת מבעה באני' שקסרת בלב ים וגרסה להיזק באני'. אבל כנ"ל
לא מסני שקסרא אחת את המניעה, אלא לחיפך, על ידי שיחת

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubavitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.
HYacinth 3-9250

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש
770 איסטערן פארקווי
ברוקלין 13, נ.י.

עומדת לא חי' כח מהנקשות בדול ב"כ ושעמידת מיעטה מדם חמיץ.
וע"ד אשר שני דברים מחולקים זה נגד זה חיוק מביעתם גדול יותר,
מאשר אם אחד מהם במצב של פנותה.

באמת אין כל הנ"ל ערוך אריבות יותר, וגם הנ"ל חוזה למומר,
ולא באתי בשורתי אמורות אלא כיון ששמעתי, לתמהוני, שיש שני
מוגים "מחירים" בשלמ מסכונות ונמיקה האניות בשת ומעני ב'
מעמים שכיעטנ כוב אחר אומר שאין כל צורך לתשימת יר אדם ביון
שבכשך כל חשקה לעת האני' מתנהגת השוקל באופן אוטומאטי' ומוב
שני אומר אינך במור, שיש סכנה גו עכ"פ מפק סכנה באם לא תופעלנה
המכונות ע"י בנ"א, וצריכות הן השגחה מיוחדת, וסכנה גדולה...
בהקדם תאני' בלב יש, -אף שגה לדעתה אינו סובן מלך מאני מה אי
אפשר להעיורת באיזה נמל, כי בפה ובתה אדם ונמלים נמצאים בדרך
מאכא לתתם ומהתם לתכא. -ומרגיש אנכי זה כי ימים אלו תעשילו
לעדפם בתן "ניסוק" תדש למיתר ומוצו א"א לאניות תכ"ל לתגיע מכתן
לאיעוא בשך ששה ימים. - ומשפיעים תיריעה אשר בדרך ישנם כמה
נמלים, נוסף על תאשריות דתקדמה בלא יה.

על אי כל האמור לעיל סובן ג"כ שאפילו אם לא אי' שום א אל -
צין שיך כאן תענין דמוסב שיתיו שגגין, ביון שהוא מראורייתא,
ועוד ועיקר, שבלאי שום ספק שבתחשבה שחלק גדול של תנוסעים תם מאלו
שישתעו למולשת מורי הוראה בישראל ויסתעו לנסוע באניות תנוסעות
גם בשבת קדש, קרוב לודאי שעל כל פנים חלק מהאניות הישראליות
יסדרו בכני נסיעתן באופן שביום שבת קדש יכוחו, ואין צריך לוסר
שכל הנ"ל צודק במדם בתנוגע לנסיעה תהואדנות ע"י מחלקה תקלי'
או לנסיעות תאורגנות ע"י שלטונות תדובלות בשם חדת, שאם תאי'
תוראת האורת ישמעו לת.

בתוך תוספה, אף שבנ"ל אינו שיך לעניננו, תרי גם בתשאלה באם
יש אני' אפשרות בלאו תכי אם סוחר לנסוע בת, תנת בכל השקו"ם
שראיתי בכתובים וגם בדפוס התוגע לאניות הישראליות, בנראה לא
שם לב לנקדות שתן עקריות בנדון דיון, ותוא נוסף על תאשריות
לנסוע באני' של א"ו ואפילו אם תמצא לומר שאינן דקות מיד עסיוך
יש בכוחו להתיר אחלבה באני'. ישנה אפשרות שלאה לנסוע אפילו
באניות ישראליות באופן שלא יוצרכו לתיות על תאני' ביום אשבת
באם יהד אנוסף מעל האני' מרה בוא יום אשבת ויתבה לאני' ישראלית
אחרת, אף שצא יצריך זמן תנסיעה. נוסף על זה יש אפשרות לנסוע
באיזון ישראלי היוצא לדרכו ותבא ביומו אחול. ואפילו לדברי
האומרים שביון שעלה לאני' ג' ימים לפני אשבת אין קליו לתביא
אשבון אם שיאי' לו אחר ג' ימים כיון שבהיאי נכנס, אבל משימא שבאם
ילבים אפורים שאין לו דרך אחרת, אי"כ בניזון דיון.

ומלבר עצם אשאלה, נוסף באניות שברזות אחרונים קוד ענין
שכל אטיולים דנוסעים באני' קשורים בקשיים מלאכת ובהלקה מלאות
דאוריתא, ותנו אסקה אפים למאי אנוסעים נעשית ע"י אחנות, ותוא
אדין למאות אדרי אנוסעים ובתם גם מקום אמלה וכו' וכו', ואין בזה

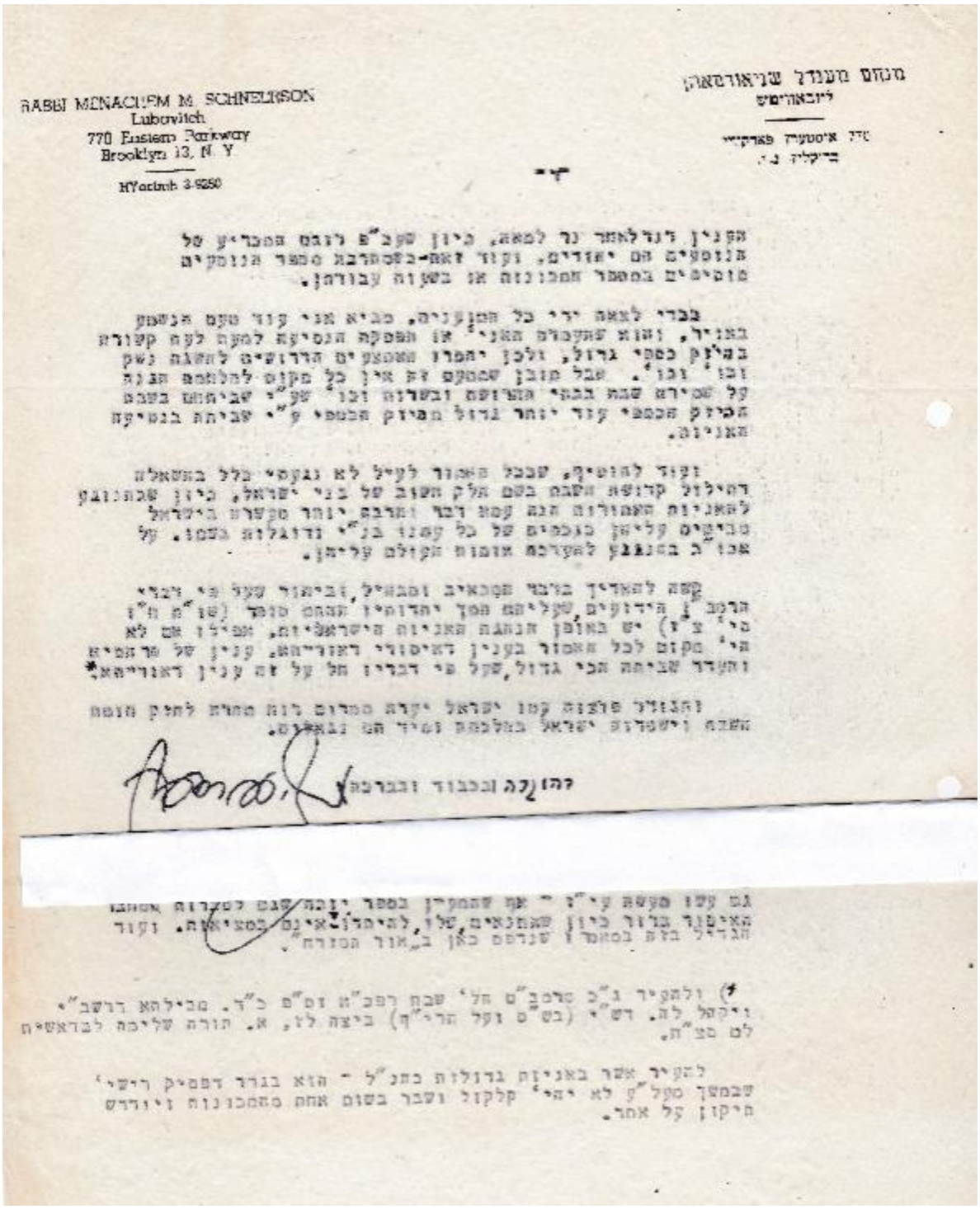

מנחם מענדל שניאורסאהן
ליובאוויטש

770 איסטערן פארקווי
ברוקלין נ.י.

RABBI MENACHEM M. SCHNEERSON
Lubovitch
770 Eastern Parkway
Brooklyn 13, N. Y.

HYacinth 3-9250

ב"ה

מקוין דנדלאתר נר לפאה, כיון שקב"ה נותן שכרייץ של מוספים הם יחודים, ועוד זאת-בשכרבא מספר מוספים מוסיפים במספר שכונות או בשעות עבודתן.

בברי לאשה ידי כל המקנים, מביא אני עוד טעם אנשמע באוזך, וזהו שמקדם האני' אז הפסקה הנסיעה למען לעת קשורת בשיק כסמי גרול, ולכן יתמרו מאמצעים הדרושים להשגת נשק וכו' וכו'. שבל מובן שמטעם זה אין כל מקום להלחמם הנזה על שכירת שנת בתחי השנים ובשרות וכו' שב"י שביתתם בשבת מכיוק מכמחי עוד יותר גרול מביוק מכמחי ק"י שביתת בנסיעה מאניות.

ועוד להוסיף, שבכל מאמר לעיל לא נגעתי בלל במשאלת דהילול קדושת שבת בעם הלק חשוב של בני ישראל, כיון שבהנוגע לאניות המשוכות הנה עמה רבו ומרבה יותר מעשרת בישראל מרוים עליהן בוכחים של כל שנה בנ"י נדוגלות בשמו. על אנו"ב בהנוגע להשרכת אומות העולם עליהן.

קשה להאריך בזה מכאיב ומבאיל, ביאור שעל פי דברי הרמב"ן הידועים שעליהם מסך יהדוקין שבתם מוסד (שו"ת ח"ן מי' צ"ז) יש באופן מהנהגת מאניות הישראליות, אפילו אם לא מי' מקום לכל מאמר בעניו דאיסורי דאורייתא. ענין של מרמית והעדר שביתת הכי גדול, שקל פי דבריו חל על זה ענין דאורייתא.

והנזכר פרשת עמו ישראל יקרא המקום רוח מחית לחזק הנשמה ושמחת וישמרוה ישראל בהלכתה ומיד הם נגאלים.

יהונה והכבוד וברכה

גם עמו מעשה ע"ז - אף שהמקרן בספר יובה שגם לסברות אחרות מאיסור גדול כיון שמחנאים שלו, להיתהן-אינם במציאות. ועוד מגדיל בזה בסוף שנדפס כאן ב"אור הזרח".

*) ולמעיר ג"כ מרמב"ם הל' שבת רפכ"ח זם"ם כ"ד. מבילתא דושב"י ויקהל לה. דש"י (בש"ם ועל הרי"ף) ביצה לז, א. תורת שליחה לבראשית לט מב"ת.

להעיר אשר באניות גדולות כתנ"ל - הוא בודר דפמיק רישי' שבמשך סע"ן לא יחי' קלקול ושבר בשום אחת מהמכונות ויורש תיקון על אחר.

תוכן עניינים

פרק א': כרונולוגיה תורנית 11

פרק ב': מלכות בגלות מחרבן בית ראשון (בשנת 3338) עד בנין בית שני (בשנת 3408) 14

פרק ג': מלכויות בימי בית שני – הקדמה 20

פרק ד': מבנין בית שני (בשנת 3408) עד לנס חנוכה (בשנת 3622) – מלכות פרס, מלכות יון 22

פרק ה': מסירת התורה מימי כורש עד לסוף מלכות יון 31

פרק ו': מסירת התורה ע"י התנאים והאמוראים, ע"פ הקדמת הרמב"ם ליד החזקה: 51

פרק ז': טבלת תולדות ראשונים 52

פרק ח': תולדות רבותינו הראשונים 55

פרק א׳: כרונולוגיה תורנית

מאורע	שנה	שנה למניינם	הערות
- **בריאת האדם**[1]	**2**		
- **לידת אברהם אבינו**[2]	**1948**		
יציאת מצרים[3]	**2448**		500 שנים אחר לידת אברהם אבינו
- **בית ראשון**[4]			ארך 410 שנה – סימנו ושכן ת״י
בנין[5]	**2928**		480 שנה אחר יציאת מצרים

[1] ע״פ הפירוש שעל הלכות קדוש החדש לרמב״ם פ״ו, לפיו יוצא כי שנת תהו היא שנה 1 למנין השנים. ויתכן עפ״ז שיש לתקן קלות את השנים שהבאנו השייכים לתקופת התנ״ך – וצ״ע.

[2] כך יוצא מחשבון השנים – ע״פ פסוקי פרשיות בראשית ונח – ועי׳ ספר סדר הדורות לרב יחיאל היילפרין (1660–1746 למנינם). וצ״ע לגבי תאריכים המבוססים על חשבון השנים שבפסוקים, איך להחשיבם, כי לכאורה ענייינם: שנים שחלפו מאז יצירת אדם הראשון – ולכן אין הם מתאימים למה שכתבנו בהערה 1, ויש להוסיף עליהם שנתיים.

[3] גם כאן הוא מחשבון המבוסס על פסוקי התורה – ועי׳ סדר הדורות

[4] להלן סדר מסירת התורה ממשה ועד תקופת אנשי כנסת הגדולה, כמפורט בתחילת אבות, ומבואר על ידי רש״י, כדלהלן. בחרנו לציין כאן שלשלת קדושה זו, כי סופה בכל ימי בית ראשון ועד לתחילת ימי בית שני.
פירוש רש״י על אבות פ״א מ״א: **משה** קבל תורה מסיני וכו׳. [ולמדה לכל ישראל שנאמר ויכתב משה את השירה הזאת ביום ההוא וילמדה את בני ישראל. ולמה נאמר ומסרה **ליהושע** ולא לאלעזר ולפנחס ולא לשבעים זקנים המתנבאים במחנה, שלא רצה למוסרה אלא למי שהיו׳ ממית עצמו מנעוריו באהלי החכמה וקנה שם טוב בעולם, וזהו יהושע שנאמר יהושע בן נון נער לא ימיש מתוך האהל. ואף על פי שכתוב׳ על פנחס תורת אמת היתה בפיהו וגו׳]: ויהושע **לזקנים**. ולא רצה למסרה לשבעים זקנים שהיו בימי משה, אלא מסרה לזקנים שהיו רודים ושוטרים על ישראל כמו שנאמר (בסוף ספר יהושע, כד, לא): ויעבדו העם ״את ה׳, כל ימי יהושע, וכל ימי **הזקנים אשר האריכו ימים אחרי יהושע**״, **וזקנים הללו מסרו לכל זקנים שהיו בכל דור ודור כמו לעתניאל ועתניאל לאהוד ושאר שופטים שהיו אחריו עד [שהגיע לנבואת עלי הכהן ולשמואל הרמתי** (שכן כתב במשנה): ונביאים מסרוה לאנשי כנסת הגדולה. מסרוה זה לזה **עד] שבאו לאנשי כנסת הגדולה [ואלו הן] זרובבל נחמיה שריה רעליה ומרדכי בלשן שהיו בימי עזרא בבנין בית שני** ולמה נקראו אנשי כנסת הגדולה מפרש במסכת יומא בפ׳ בא לו כ״ג שהם היו כנסיה גדולה וקדושה שהחזירו עטרה ליושנה [תרגום ישן עתיק כלומר לעתיק יומין] לפי שמשה אמר האל הגדול הגבור והנורא באו ירמיה ודניאל ולא אמרו הגבור והנורא וכו׳ והם החזירוהו כבתחלה לפי שהם אמרו הרי היא גבורתו של הקדוש ברוך הוא שאלמלא כך היאך אומה יחידה יכולה להתקיים בין כמה אומות:

[5] ע״פ מלכים א׳, ו, א: וַיְהִי **בִּשְׁמוֹנִים שָׁנָה וְאַרְבַּע מֵאוֹת שָׁנָה לְצֵאת בְּנֵי־יִשְׂרָאֵל מֵאֶרֶץ־מִצְרָיִם** בַּשָּׁנָה הָרְבִיעִית בְּחֹדֶשׁ זִו הוּא הַחֹדֶשׁ הַשֵּׁנִי לִמְלֹךְ שְׁלֹמֹה עַל־יִשְׂרָאֵל **וַיִּבֶן הַבַּיִת לה׳**:

חרבן[6] **3338**

- **בית שני** ..... ארך 420 שנה – סימנו ושני **ת"כ**

בנין[7] **3408** נבנה 70 שנה אחר חרבן בית ראשון

חרבן[8] **3828** **68 למנינם**

- **חתימת המשנה**[9] **ותחילת תקופת האמוראים: 218 למנינם**[10]

במשך עוד כ–150 בתחילת ימי האמוראים, התקיימו שני מרכזי תורה: בארץ ישראל ובבבל. מימי אביי ורבא[11], ועד סוף תקופת הגאונים, מרכז התורה היה בבל.

---

[6] ע"פ יומא ט, א: אמר רבה בר בר חנה אמר רבי יוחנן: מאי דכתיב (משלי י, כז): יִרְאַת ה' תּוֹסִיף יָמִים וּשְׁנוֹת רְשָׁעִים תִּקְצֹרְנָה? – יראת ה' תוסיף ימים – זה **מקדש ראשון, שעמד ארבע מאות ועשר שנים** ולא שמשו בו אלא שמונה עשר כהנים גדולים, ושנות רשעים תקצרנה – זה **מקדש שני, שעמד ארבע מאות ועשרים שנה**, ושמשו בו יותר משלש מאות כהנים. צא מהם ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק, ושמונים ששמש יוחנן כהן גדול, עשר ששמש ישמעאל בן פאבי, ואמרי לה אחת עשרה ששמש רבי אלעזר בן חרסום – מכאן ואילך צא וחשוב: כל אחד ואחד לא הוציא שנתו!

[7] ע"פ מגילה יא, ב – מדרשת הפסוק (ירמיה כט, י): כִּי־כֹה אָמַר ה' כְּפִי לְפִּי **מְלֹאת לְבָבֶל שִׁבְעִים שָׁנָה** אֶפְקֹד אֶתְכֶם וַהֲקִמֹתִי עֲלֵיכֶם אֶת־דְּבָרִי הַטּוֹב לְהָשִׁיב אֶתְכֶם אֶל־הַמָּקוֹם הַזֶּה:

[8] ע"פ יומא ט, א – עי' לעיל הערה 6; וכן הוא ע"פ החשבון שבעבודה זרה ט, א: מלכות פרס בפני הבית שלשים וארבע שנה, מלכות יון בפני הבית מאה ושמונים שנה, מלכות חשמונאי בפני הבית מאה ושלש, מלכות בית הורדום מאה ושלש. ולהעיר שדברי חז"ל שונים משמעותית מ(להבדיל) דברי ההיסטוריונים, שמקדימים ביותר מ–150 שנה את זמן בנין בית שני (שלדעתם עמד בין השנים: 516– למנינם, ל–79+ למנינם – כ"ע ולחז"ל מדובר ב– 352– ועד 68+). [עפ"ז ההיסטוריונים מקדימים בהתאם את תקופת בית ראשון].

[9] ע"פ פירוש רב נסים גאון בהקדמתו למסכת ברכות; ספר יוחסין לרבי אברהם זכות (1515–1452 למנינם – נולד בספרד, חי בטוניסיה ועלה בסוף ימיו לארץ ישראל) בשם רב שרירא גאון; ספר הכוזרי מאמר ג' אות סז – שכתבו שחתימת המשנה היתה 150 שנה אחר החרבן.
להעיר שלשיטת הראב"ד הראשון בספר הקבלה, חתימת המשנה היתה 120 שנה אחר החרבן.
(הראב"ד ראשון הוא הרב אברהם אבן–דאוד מקורדובה שבדרום ספרד – 1180–1110 למנינם. לא להתבלבל עם הראב"ד השני – רבי אברהם אב"ד בן יצחק מנרבונה שבדרום צרפת, בעל ספר האשכול, 1179–1110 – ולא עם הראב"ד השלישי, רבי אברהם בן דוד, חתנו של בעל האשכול, 1198–1120, מהעיר פוסקיר (Posquières), הנקראת כיום Vauvert, שבדרום צרפת, בין Montpellier ל–Nîmes, בעל ההשגות על הרמב"ם).

[10] והיינו 150 שנה אחר החרבן

[11] באגרת רב שרירא גאון כתב: ... ואחר כך חיו אביי ורבא. השמד התרבה בארץ ישראל, והוראה שם התמעטה מאוד, וכל מי שהיה שם מבבל ירד לבבל, כגון רבין, ר' דימי ושאר החכמים שהיו רגילים לרדת לכאן (ולהעיר כי חזרת רבין מוזכרת בש"ס: בסוכה מג, ב, איתא: "כי אתא רבין וכל נחותי". ופירש"י: וכל נחותי: כל הסיעה שירדו מארץ ישראל לבבל, ושעלו מבבל לארץ ישראל וחזרו). ובהוצאת הרב רבינוביץ, עמ' 83, כתוב בהערה: בתקופה זו, קבע הקיסר הרומי החדש קונסטנטין הראשון, את הנצרות כדת מדינה (323 למנינם). המיעוט הנוצרי שרדפו עד אז, נהפכו לרודפים, ומצב הישיבות היה בלתי נסבל.

- **חתימת התלמוד הירושלמי** **370 למנינם בערך**
- **חתימת התלמוד**[12] **ותחילת תקופת רבנן סבוראי: 475 למנינם (פטירת רבינא)**

- **סבוראים**[13] **475–589**

- **גאונים** **589–1038**

תקופה זו מסתיימת עם פטירת רב האי גאון בשנת 1038

- **ראשונים** **~ 1038–1500**

- **אחרונים** **~ 1500–1900**

[12] בבבא מציעא פו, א: רבי ורבי נתן – סוף משנה, **רב אשי ורבינא** – **סוף הוראה.**
וסימנך: עַד־אָבוֹא אֶל־מְקֹדְשֵׁי־אֵ–ל לְאַחֲרִיתָם: (תהלים עג, יז). ועי׳ הקדמה לפירוש המשנה לרמב״ם ז״ל: כשהשלים רב אשי לחבר חבור התלמוד כמו שהוא לפנינו, הייתה הפלגת חיבורו ועוצם תועלתו לעד נאמן עליו ״די רוח אלקין קדישין ביה״ (דניאל ד, ה) ... וכשמתו כל החכמים ע״ה שהאחרונים מהם היו רבינא ורב אשי והתלמוד כבר נגמר, ויהי כל אשר קם אחריו היתה תכלית כוונתו וכל מאודו **להבין דבריהם שחברו בלבד, ועליו אין להוסיף ואין לגרוע.** ועי׳ באגרת רב שרירא גאון שרבינא (השני, תלמידו של רב אשי, שסיים את עריכת התלמוד) נפטר בשנת 475 למינינם, והיא סוף הוראה.

[13] אף תאריך 589: ע״פ אגרת רב שרירא גאון, והיא שנה של שמד.

פרק ב': מלכויות בגלות מחרבן בית ראשון (בשנת 3338) עד בנין בית שני (בשנת 3408)

1. מלכות כשדים:

1) **נבוכדנאצר** מולך על **בבל** מ– 19 שנה לפני חרבן בית ראשון (שהתרחש **בשנת 3338** לבריאת העולם), עד *26 שנה* אחרי החרבן[14] – סה"כ 45 שנה.

2) **אויל מרודך** בנו מולך תחתיו, משך כ– *23 שנה*[15].

3) **בלשאצר** הרשע מולך אחריו למשך *כשנתיים*[16].

לדעת רש"י בחבקוק (ב, ה) וכן לדעת המצודת דוד על דניאל (ה, א) – הוא בנו של אויל מרודך; אך לפי רש"י בדניאל (ה, א), אף הוא בנו של נבוכדנאצר.

עי' גמרא מגילה (יא:) שבלשאצר חשש לנבואת ירמיה (כט, י), שהתנבא: "כי **לפי מלאת לבבל שבעים שנה, אפקוד אתכם**, והקמותי עליכם את דברי הטוב להשיב אתכם אל המקום הזה". ושנתיים אחרי שמלך, חשב שעברו הרי כבר 70 שנה (2+23+45) ולא נגאלו ו(חלילה) לא יגאלו. אך הרי לא כתוב למלכות בבל[17], אלא לבבל, והיינו לגלות בבל.

---

[14] **שנת 3364** – עי' ספר סדר הדורות ג"א שם"ד.

[15] עי' גמרא מגילה יא:. להעיר כי כתבנו בתרשים שנת 3386 ולא 3364+23= 3387 כתחילת מלכות בלשאצר, בהתאם למובא בספר סדר הדורות, שנת ג"א שפ"ו, ואין זה קשה, כי פשוט שמספר השנים המובא במסכת מגילה איננו בהכרח עגול.

[16] עד **שנת 3389**.

[17] שאז כן היה שייך למנות מתחילת מלכות נבוכדנאצר ש"נטל מלכות מאסר חדון מלך אשור" – רש"י שם ד"ה לפי מלאות בבל.

שמח בלשאצר[18] ולקח את כלי בית המקדש והשתמש בהם. היה זה בשנה ה–52 לחרבן הבית.

באותו לילה נהרג. שומרו שהרגו הביא את ראשו לדריוש מלך מדי, ולחתנו כורש הפרסי. העובדות מסופרות בספר סדר הדורות[19], וז"ל:

*"נמצא כתוב בספרי מלכי פרס כי אסטרגום מלך פרס לא היה לו בן כי אם בת אחת יורשת המלכות, ויאהבה אחד משרי אביה, ותהר לו, וכשמוע אביה, המית השר ההוא ושם בתו במאסר, וידי בלדתה, נתן המלך את הנער היולד לאחד ממשרתיו לשלוח אותו המדברה, ועשה כן, ויניחהו שם. וימן ה', כלבה, ותינקהו, ויגדל הילד ונעשה בן חיל. ויאספו אליו אנשים ריקים, ויהי עליהם לשר. וכשמוע המלך, קבץ אנשים רבים, וישלח להרגו. וזה השר נקרא **כורש**, בלשון פרסי: כלב, לפי שהתגדל מכלבה. ונתאמץ על זקנו והרגו, ויכבוש את העיר, וימלוך עליה, ויכנע כל הארץ לפניו.*

*ולפי **שדריוש** מלך מדי לא היה לו כי אם בת אחת[20], נתן לו לאשה, וירושת מלכות מדי.*

ואחרי זה אמר כורש אל דריוש: הנה אנחנו מלכים, למה נהיה משועבדים לבלטשצר? הלא הם זרע מרעים, נלחמה בו, כי לנו נאה המלוכה! ויאמר דריוש: עשה בכחך, ויהי אלקים עמך! וילחמו בבלטשצר, וכשנתקרבו אל העיר, יצאו צבאות בלטשצר ומפריצי ישראל נתחברו לו, ויוכו הפרסיים. ובלטשצר שמח, ועשה משתה, והוציא כלי בית ה'.

*ואז נראה בכותל היכל המלך ידא די כתבה: "מְנֵא מְנֵא תְקֵל וּפַרְסִין"[21]. ודניאל פתר החידה (שה' **מנה** את מלכותו ומצא שכבר נשלמה, **ונשקל** במאזניים ונמצא חסר, ומלכותו תימסר **לפרס ומדי** – ש.ס.), וסרים אחד*

---

[18] עי' להלן ששמחתו נבעה ג"כ מנצחונו על הפרסיים – ש.ס.

[19] ג"א שפ"ט.

[20] לכאורה צ"ע, ע"פ המובא בילקוט שמעוני – מובא לקמן, שאחשורוש היה בנו של דריוש – ש.ס.

[21] דניאל ה, כה.

*של המלך היה מכיר דניאל מימי נבוכדנצר. נתן אל לבו פשר דניאל, וכשראה המלך ישן משכרותו, כרת את ראשו וימלט הוצה לעיר אל כורש ודריוש, ויגד להם כל אשר קרה בלילה ההוא לבלטשצר. ויתן בידיהם ראש בלטשצר, ויתמהו המלכים ויאמרו: אין זה אלא עבור חטאם מחרבן בית ה', ונדרו נדר אם יתן ה' בבל בידם, להשיב את הגזלה ולהרשות בני ישראל שיבנו הבית. וידי בבוקר, ויעלו המלכים על בבל, וילכדוה, וישחיתו כל ארץ כשדים ובבל, ויכו לפי חרב מעולל ועד יונק, **ובטלה מלכות בבל**, והיתה עמידת מלכות בבל מנמרוד עד בלטשצר אלף ת"ר שנים. ומספר המלכים מ"ט או נ"א.*

2. <u>מלכות פרס ומדי:</u>

1) **דריוש** מלך **מדי** מולך על בבל *שנה* אחת, ונהרג במלחמה (**שנת 3390**).

המשך דברי בעל סדר הדורות[22]:

"ואז הומלך המלך דריוש בבבל, ושאר מלכיות הניחם לכורש חתנו, ויכבוש מלכיות אחרות. וכשחלה דריוש למות, קרא אל כורש, וימליכהו על בבל בחייו, ויצוה לקיים הנדר".

2) **כורש הפרסי**, חתנו, מולך על בבל פרס ומדי. כורש מולך *כשנתיים.*

איתא בתרגום הירושלמי[23] שכאשר כבשו דריוש וכורש את בבל, יצאו מרדכי ודניאל ועם רב, מבבל, והתיישבו בשושן שם היה כורש. **בשנת אחת לכורש** (שנת **3390** – 52 שנה אחר חרבן הבית), נתן כורש רשות לבני ישראל לעלות לארץ ישראל לבנות את הבית[24].

ואז עלו זרובבל ומרדכי היהודי[25] וכמה אלפים מבני ישראל. גם המן הרשע נסע לארץ ישראל, ע"מ למנוע את בנין בית המקדש, וכמסופר בילקוט שמעוני[26]:

"באו לבנות בית המקדש, ועמד עליהם המן הרשע הוא [ובנו] שמשי הסופר (כלומר שמשי בנו של המן) . . אמרי ישראל: מרדכי הוא משבטו של בנימין שנאמר: ובין כתפיו שכן . . מרדכי ירד בשביל שיבנה בית המקדש בימיו, והמן ירד בשביל שיבטל בנין בית המקדש בימיו, שכך כתוב[27]: "ובמלכות אחשורוש בתחלת מלכותו, כתבו שטנה ..."., לפיכך צוותו ווי: "ויהי בימי אחשורוש"".

וז"ל בעל סדר הדורות בהמשך דבריו[28]:

---

[22] שם (ג"א שפ"ט).
[23] על אסתר ב, ו.
[24] עי' עזרא א.
[25] עי' בתרגום השני על אסתר ו, ב.
[26] אסתר א, רמז תתרמ"ה.
[27] עזרא ד, ז.
[28] שם (ג"א שפ"ט).

"ואז נתן רשות לגולה לבנות ירושלים, ונתן להם כלי בית המקדש. ואז בשנת אחת למלכות כורש, ושנת נ"ב לחרבן, יסדו ישראל, שהלכו מבבל לירושלים, יסוד בית המקדש, וצרי יהודה ובנימין הלשינו על ישראל לכורש, ונתבטלו מהבנין כל מלכות כורש ומלכות אחשורוש ואסתר...".

3) אחר מות כורש[29] מולך **אחשורוש**, שהיה בנו של דריוש[30]. אחשורוש מולך *14 שנה*.

ומה שכתב רש"י שלא היה מזרע המלוכה, היינו ממלכי הפרסיים. את אשתו ושתי מצאה אביו דריוש בביתו של בלשאצר ביום בו נהרג בלשאצר, ולקחה לבנו[31].

4) אחר מות אחשורוש מולך בנו **דריוש** תחתיו[32].

דריוש היה בנו של אסתר, והיה בן 6 במלכו, אך לפי הזהר[33] באמת היתה אסתר שולחת שדה שהיתה משמשת עם אחשורוש, ושדה זו היא זו שילדה את דריוש. שבעים שנות הגלות הסתיימו בשנה 2 למלכות דריוש. **הבית השני נבנה בשנת 3408, וזו היתה השנה השניה לדריוש.**

---

[29] **שנת 3392** – עי' ספר סדר הדורות ג"א שצ"ב.

[30] ילקוט שמעוני סי' תתרמ"ט.

[31] ילקוט שמעוני שם.

[32] **שנת 3406** – עי' ספר סדר הדורות ג"א ת"ו.

[33] כי תצא רעו.

תרשים מסכם – בין חרבן בית ראשון לבנין בית שני:

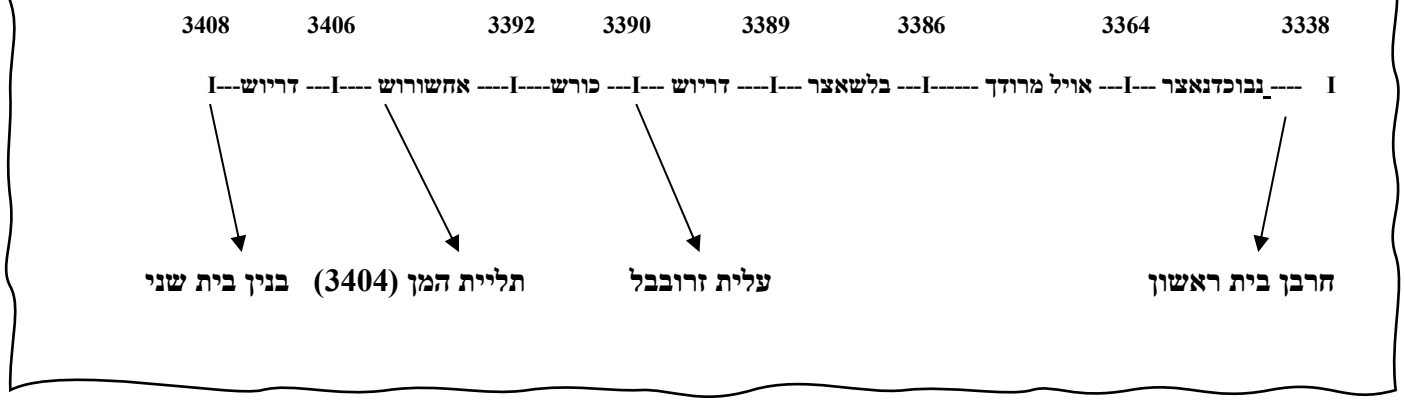

פרק ג': מלכויות בימי בית שני – הקדמה

במסכת עבודה זרה[34]:

"תני רבי יוסי ברבי[35]*: **מלכות פרס** בפני הבית שלשים וארבע שנה, **מלכות יון** בפני הבית מאה ושמונים שנה, **מלכות חשמונאי** בפני הבית מאה ושלש, **מלכות בית הורדוס** מאה ושלש".*

ופירש"י[36]:

"בזמן הבית, בעודו בנוי, לאחר שבנאו כורש[37]*, נמשכה מלכותו שלשים וארבע שנים, ובטלה, ותפשוה בני יון, ומלכו מאה ושמונים, הרי מאתים וי"ד, ובני חשמונאי נטלו מלכות מיונים ומלכו ק"ג, והורדום אחרידם ק"ג, הרי ד' מאות וכ' שנה שהיה בית שני בישובו".*

לסיכום, 420 שנה של ימי בית שני מתחלקים באופן הבא:

מלכות פרס: 34 שנה

מלכות יון: 180 שנה

מלכות החשמונאים: 103 שנה (יוצא שנם חנוכה היה בשנת 214+3408= 3622, היינו שנת 138– למנינם)

עי' להלן שמלכות הרומאים התחילה יחד עם מלכות החשמונאים, ואחרי 26 שנים התחילו הרומאים לשעבד את ישראל.

מלכות בית הורדוס: 103 שנה

---

[34] סוף ח: – ט. – ועי' ג"כ שבת טו.

[35] **מדובר ברבי יוסי בן חלפתא, בעל סדר עולם רבה**, שהוא סתם רבי יוסי שבגמרא, חבירו של רבי מאיר. ועי' רש"י יבמות קה: וקידושין לב: שכל "ברבי" שבגמרא, היינו: "אדם גדול".

[36] דף ח: ד"ה מלכות פרס בפני הבית.

[37] י"ל שהכוונה לדריוש – שנקרא אף הוא כורש, כדברי הגמרא בראש השנה ג:"תנא: הוא כורש הוא דריוש הוא ארתחשסתא" – ש.ס.

תרשים מסכם – ימי בית שני, כולל פרטים שיבוארו בפרקים הבאים:

פרק ד': מבנין בית שני (בשנת 3408) עד לנס חנוכה (בשנת 3622) – מלכות פרס, מלכות יון

1. (סוף) מלכות פרס:

דריוש מולך עד *34 שנים* אחר בנין בית שני (והיינו עד שנת 3442).

2. מלכות יון:

1) אלכסנדר מוקדון:

אלכסנדר מוקדון (הראשון), התנו של דריוש[38], מנצח את פרס ועוד עמים בתחילת מלכותו (שנת ג"א תמ"ב (3442)[39]). אך **מלכותו הכללית** (שנעשה מושל בכיפה) התחילה שש שנים בלבד אחר תחילת מלכותו[40], והיינו בשנת 6+34+3408= **3448**, בדיוק **אלף שנה אחר יציאת מצרים**. וזהו (שנת 3448) תחילת "**מנין השטרות**"[41]. זמן מלכותו: *12 שנה*, עד שהומת ע"י שתייה מורעלת שנתן לו אחד ממשרתיו[42].

וביתר פרטים:

---

[38] עי' ספר סדר הדורות ג"א תכ"ג, מובא להלן.

[39] עי' ספר סדר הדורות שנה זו.

[40] בתום אותן שש שנים, גירש את דריוש, ואז התחילה מלכותו הכללית – עי' ספר סדר הדורות שנת ג"א תמ"ח.

[41] כ"ז ע"פ צמח דוד, בדבריו על שנת תמ"ב לאלף הרביעי.

[42] עי' סדר הדורות שנת ג"א תנ"ד (3454), וכן יוסיפון פרק י"ג.

ז"ל בעל סדר הדורות[43]:

*"אלכסנדר מוקדון נולד תכ"ג . . יום מולד אלכסנדר בחודש אייר יום ד' בזרוח השמש, ובו ביום באייר בד' בבוא השמש מת, ושני חייו היו ל"ב שנה, וימי מלכותו י"ב שנה, כי בן כ' מלך, ולידתו היה כי מכשף אחד שנקרא נקתינבור בא על אשת פיליפו המלך, ותהר לו, ונולד זה אלכסנדר, בהיות פיליפו במלחמה . . המלך אלכסנדר בנה אלכסנדריאה של מצרים, והיה חכם בז' חכמות, אוהב החכמים ומכבדם ומספיקן, רחמן על עמו, אוהב משפט וחכב את ישראל. **ואשתו רושאן בת מלך דריוש**, ותלד בן אחר מותו, ונקרא אלכסנדר על שם אביו".*

עוד בסדר הדורות[44]:

"אלכסנדר מוקדון מלך . . על היונים בארץ מוקדון שנת תמ"ב . . ושנה הדהיא לכד עילם עיר מטרפולין של פרס, וכבש תחתיו מלכים קרובים ורחוקים, ואז היתה הפסקת מלכות פרס, אעפ"י שלא נפל דריוש בידו עד תמ"ח".

עוד שם:

"אריסטוטלי הפילוסוף וראש החכמים היה רבו של אלכסנדר, ותלמיד סוקרטו ופלטוני . . אריסטו בסוף ימיו הודה על כל הנמצא כתוב בתורת משה, ונעשה גר צדק".

[43] ג"א תכ"ג.
[44] ג"א תמ"ב.

עוד בסדר הדורות[45]:

"אלכסנדר מוקדון ו' שנים למלכותו עלה על דריוש מלך פרס האחרון (שהיה חמיו – ש.ס.), וגרשו מארצו, ומזמן הזה נחשב תחלת מלכותו למנין שטרות, אף שתחלת מלכותו היה תמ"ב".

יש לציין כי לפי הראב"ד והיוחסין, הסתלקו חגי זכריה ומלאכי בשנת 3448, וכך נראית דעת הכוזרי[46] שכתב ש"ידוע כי הנבואה נמשכה עוד כארבעים שנה בימי בית שני".

באותה שנה[47] רצה אלכסנדר מוקדון לעלות על ירושלים, ואז קרה המעשה המסופר **במסכת יומא**[48]:

"תניא: בעשרים וחמשה [בטבת] יום הר גרזים [הוא], דלא למספד. יום שבקשו כותיים את בית אלהינו מאלכסנדרום מוקדון להחריבו, ונתנו להם. באו והודיעו את שמעון הצדיק. מה עשה? לבש בגדי כהונה, ונתעטף בבגדי כהונה, ומיקירי ישראל עמו, ואבוקות של אור בידיהן, וכל הלילה, הללו הולכים מצד זה והללו הולכים מצד זה, עד שעלה עמוד השחר. כיון שעלה עמוד השחר, אמר להם: מי הללו? אמרו לו: יהודים שמרדו בך! כיון שהגיע לאנטיפטרס[49] זרחה חמה, ופגעו זה בזה. כיון שראה לשמעון הצדיק, ירד ממרכבתו והשתחוה לפניו. אמרו לו: מלך גדול כמותך ישתחוה ליהודי זה? אמר להם: דמות דיוקנו של זה מנצחת לפני בבית מלחמתי! אמר להם: למה באתם? אמרו: אפשר בית שמתפללים בו עליך ועל מלכותך שלא

---

[45] ג"א תמ"ח – **3448**.

[46] מאמר ג, סי' ל"ט, ס"ה וע"ג.

[47] עי' ספר סדר הדורות ג"א תמ"ח.

[48] סט.

[49] המקום הוא בסוף ארץ יהודה, בגבול עם ארץ הגליל, עי' רש"י גיטין עו.. יש לציין כי העיר אנטיפטרס נבנתה ע "י הורדום על שם אביו זמן רב לאחר מעשה אלכסנדר מוקדון – אך כאן בגמרא, שם המקום על שם העתיד. אנטיפטרס מכונה ג "כ אנטיפרס, בין השאר ביבמות סב:, עי' תוספתא גיטין פ "ג – ש.ס.

תדרב יתעוך גויים להדריבו? אמר להם: מי הללו? אמרו לו: כותיים הללו, שעומדים לפניך! אמר להם: הרי הם מסורים בידיכם! מיד נקבום בעקביהם, ותלאום בזנבי סוסיהם, והיו מגררין אותן על הקוצים ועל הברקנים, עד שהגיעו להר גריזים. כיון שהגיעו להר גריזים, חרשוהו, וזרעוהו כרשינין, כדרך שבקשו לעשות לבית אלהינו. ואותו היום עשאוהו יום טוב".

וע"ע את המסופר במסכת סנהדרין[50] אודות **גביהא בן פסיסא** שהציל את עם ישראל מטענת בני אפריקה (באומרו: ויאמר: ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו), מטענת המצרים (באומרו: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה) ומטענת הישמעאלים (באומרו: ויתן ה' את כל אשר לו ליצחק, ולבני הפילגשים אשר לאברהם, נתן אברהם מתנות) מול אלכסנדר מוקדון.

2) חלוקת יון לארבע מלכויות:

כאמור, אלכסנדר מוקדון מת בשנת 3454 משתייה מורעלת שנתן לו אחד ממשרתיו. **אז נחלקה מלכותו לארבע ראשים** . . מצרים, ארם, אסיאה קטן, מוקדון. וכולם נקראים בשם מלכות יון[51] להעיר שנבואה על חלוקת יון לארבע מלכויות מופיעה בספר דניאל[52].

א. מצרים:

- **בטולמיאוס** הוא המלך הראשון שמלך אחר אלכסנדר על ***מצרים*** בשנת תנ"ד, ונקרא בשם חז"ל **תלמי** . . אשר **על שמו נקראו אחריו שאר מלכי מצרים בטולמיאוס ותלמי**, והוא צוה להתחיל ולהעתיק את

[50] **צא.** – מועתק בפרטים בפרק הבא.
[51] צמח דוד ח"ב שנת תנ"ד.
[52] פי"א פס' ג' וד', עי' רש"י שם.

התורה, אך מעשהו לא עלה בידו כראוי[53], והיה מלך זה צורר היהודים, **והגלה שבי יותר ממאה אלף יהודים למצרים**, ומלך שלשים שנה עד שנת תפ"ד[54].

- **בטולמיאום השני** הנקרא **פילידולפום**, בנו של בטולמיאום הראשון, מלך על מצרים בשנת תפ"ד, והיה מופלג בכל החכמות, אוהב את החכמים, מכבדם ומספיקם, והיה לו בית ועד לחכמים בעיר אלכסנדריאה של מצרים . . וכתב בספר יוחסין בדף י"ד שהיו לו שלש מאות אלף ספרים מהחכמות. ובספר מאור עינים . . כתב ע"ש סופר יוני שהיו לו לבולטי מיאום יותר מת"ש אלף ספרים מכל החכמות ומכל הלשונות מארבע כנפות הארץ, אשר אחרי ימים רבים במלחמות יולום ופומפיום, כולם נשרפו מאנשי הצבא נגד רצון הקיסר.

בשנת ל"א למלכותו, צוה **להעתיק את התורה** ע"י אליעזר כ"ג אשר בירושלים, אשר שלח אליו **ע"ב זקנים** המעתיקים אותה ללשון יוני . . ובראש ספר מאור עינים . . תמצא מבואר . . איך המלך השתחוה לתורה ולזקנים, ואיך נתן שבח והודאה לא–ל, ואיך קבל את הזקנים בשמחה וכבדם והסיבם ושאלם ע"ב שאלות, ואיך התבודדו הזקנים באי נבדל מול אלכסנדריאה...[55].

וכן בספר סדר בדורות[56] כתב ש"תלמי העתיק התורה ללשון יונית שנת ג"א תקט"ו", והוא מתאים למה שכתב הצמח דוד. מעשה התרגום מוזכר בחז"ל במספר מקומות[57].

---

[53] י"ל שדעת הצמח דוד כמי שסובר ששני המאורעות המסופרים במסכת סופרים אודות תרגום התורה ליונית (עי' להלן) התרחשו עם שני מלכים שונים מבית תלמי – ש.ס.

[54] צמח דוד ח"ב שם.

[55] צמח דוד ח"ב שנת תפ"ד.

[56] ג"א תקט"ו.

[57] מסכת מגילה ט., ירושלמי מגילה פ"א ה"ט, מסכת סופרים פ"א ה"ז וה"ח, מסכת ספר תורה פ"א ה"ח, שמות רבה פ"ה, ה, מדרש תנחומא שמות.

במסכת סופרים[58], איתא:

*"**הלכה ז.** מעשה **בה' זקנים** שכתבו לתלמי המלך את התורה יונית, והיה היום קשה לישראל כיום שנעשה העגל, שלא היתה התורה יכולה להתרגם כל צרכה: **הלכה ח. שוב מעשה** בתלמי המלך שכנס **ע"ב זקנים** והושיבם בשבעים ושנים בתים, ולא גלה להם על מה כנסם. נכנס לכל אחד ואחד מהם, אמר להם: כתבו לי תורת משה רבכם. נתן המקום עצה בלב כל אחד ואחד והסכימה דעתן לדעת אחת, וכתבו לו תורה בפני עצמה: וי"ג דבר שינו בה . .".*

ועי' לקוטי שיחות חלק כ"ד[59]:

"ראה כסא רחמים (השלם) על מסכת סופרים... : ואפשר דהמשה זקנים לא עלתה בידם לכתבה כהוגן, והם עצמם אמרו לו שלא יכלו לתרגמה כהוגן, ומזה אחר כך נתעורר להביא אסיפת זקנים כו'. אבל בהגהות מהריעב "ץ למס' סופרים שם, דתלמי אחד הוא (ולכאורה סותר עצמו למ "ש בהגהותיו למס' מגילה שם דתלמי המלך שבמעשה ע "ב זקנים אין זה בטלמיום פילאדילפו כו'). וי"א (מאור עינים אמרי בינה פ"ח) דהמעשה בע"ב זקנים קדם להתרגום דה' זקנים. ואכ"מ ".

- **בטולמיאום הששי** הנקרא פילומיטורה מלך על מצרים משנת תקפ"ח, ל"ה שנים, גם מלך על ארמנאה וארץ הקדושה. וכתוב בספר יוחסין דף קל"ה **שחוניו בן שמעון** לקח ממנו רשות לבנות בית המקדש באלכסנדריאה של מצרים ...[60].

---

[58] פ"א ה"ז וה"ח.

[59] פרשת דברים שיחה א', הערה 73.

[60] צמח דוד ח"ב שנת תקפ"ח.

- **בטולמיאום השביעי** הנקרא איברגיטום השני מלך על מצרים משנת תר"ך, כ"א שנה. הוא אשר התחתן במלך שמעון (היינו שמעון בן מתתיהו, המלך הרביעי לחשמונאים[61]) ואחר כך הכהו נפש[62].

ב. מוקדון:

פיליפום מלך על חלק השני ממלכות אלכסנדר בארץ ***מוקדון***, גם הוא משנת תנ"ד, שבע שנים. וי"א שפיליפום זה לא היה מלך, רק שר ומשנה להמלכה **רושנ"אן** בת מלך דריוש, אלמנת מלך אלכסנדרום. והיא ילדה בן אחר מות בעלה, ויקראו שמו כשם אביו אלכסנדרום, והמלכה מלכה על מקדוניאה כמבואר ביוסיפון ספר ג' פר' י"ד. ויהי אחרי מות פיליפום הנ"ל, עלה **קאסנדר** אשר גם הוא מיועצי המלך אלכסנדרום, והרג את בן המלך אלכסנדר בחרב והמלכה רושנ"אן הנ"ל ושני בנותיה המית בסם המות, ומלך קאסנדר זה י"ט שנה . . ואחריו מלכו במוקדון עוד עשרה מלכים . . גם מלכי ארם מלכו על מוקדון...[63].

ג. אסיאה קטנה:

אנטיגונים מלך על חלק השלישי ממלכות אלכסנדר, על ***אסיאה הקטנה***, בשנת תנ"ח . . ומלך חסד היה, ומלך ט"ו שנה. ואחריו בשנת תע"ג מלך **דימיטר** על אסיאה כ"ז שנים, ונעשית אז **סניף למלכות רומי**...[64].

---

[61] עי' להלן פ"ה – ש.ס.

[62] צמח דוד ח"ב שנת תנ"ד.

[63] צמח דוד ח"ב שם.

[64] צמח דוד ח"ב שנת תנ"ח.

ד. ארם:

- **סליקום ניקנור** ויש שקורין לו **סליבקו** והיוסיפון קראו **פיליקום**, שר צבאו של אלכסנדרום מוקדון, שמלך על ***ארמי*** או ***יון*** . . ונתפשטה מלכותו ***לככל פרס ומדי*** . . ומלך ל"ג שנה ונהרג במלחמה בשנת ת"ק, וכתוב ביוסיפון ספר ג' פרק ט"ו שהמלך סליקום היה מלך חסיד, והוא היה רוצה ליקח כל כלי בקודש מירושלים, ומן השמים נתעכב...[65].

- **אנטיוכום סאסר** המלך השני לארם או ליון מלך אחר סיליקום ניקנור הנ"ל בשנת ת"ק . . בימי יוסי בן יוזר, ומלך י"ט שנים, **ועל שמו נקראו שאר מלכי ארם בשם אנטיוכם**[66].

- **אנטיוכום הרשע הנקרא איפיפנום** מלך השמיני לארם מלך בשנת תר"י אליבא דרבי יוסי, ומלך י"א שנה . . אנטיוכם הרשע עלה ירושלים בשנה ששית למלכותו (והיינו בסבובות שנת 3616, כשש שנים לפני נס חנוכה – ש.ם.) והרג שם כל היהודים מנער ועד זקן בחורים ובתולות טף ונשים עם יונקי שדים, **ונהרגו שם** תוך שלשה ימים **שמנים אלף נפשות** (עי' ספר סדר הדורות שנת ג"א תר"י שהעמיד צלם בהיכל ובטל שבת ומועד ומילה והרג ז' בני חנה – ש.ם.), ופ' אלף נמכרו, ומ' אלף הלכו שבי, ככתוב במכבי ספר ב' סי' ח'. **והיצר לישראל יותר מכל צר ואויב זמן משך ח' שנים**, עד שנקם ה' נקמת עמו[67].

- וע"ע בצמח דוד[68], שאנטיוכום אפיפנם מת בשנת תרכ"ב, ושאנטיוכום שהיה בזמן נס חנוכה, הוא בנו שמלך אחריו, **אנטיוכום אופיטר**[69].

---

[65] צמח דוד ח"ב שנת תס"ז.
[66] צמח דוד ח"ב שנת תפ"ד.
[67] צמח דוד ח"ב שנת תר"י.
[68] שנת תרכ"ב.
[69] עי' לחלן בארוכה – פרק 5.

יש לציין, כי על פי דברי הרמב"ם באגרת תימן[70] לפיהם גזירות היונים התמידו למשך כחמישים שנה, יוצא כי גזירות היוונים התחילו לפני מלכות אנטיוכום אפיפנם. וז"ל הרמב"ם שם:

*"בבית שני, בעת תגבורת מלכות יון הרשעה, גזרו שמדות עצומות וקשות על ישראל כדי לאבד התורה לפי מחשבתם, והכרידום לחלל שבת, ושלא ימולו בניהם, ושיכתוב כל אחד ואחד בבגדו: **אין לו חלק בה' אלקי ישראל**, ויחוק על קרן שורו כן, ואז יחרוש בו. **והתמיד כן כחמשים ושתים שנה**, ואחר כך אבד ה' מלכותם ונמוסם יחד ...".*

[70] ד"ה ואתם אחינו.

פרק ה': מסירת התורה מימי כורש עד לסוף מלכות יון

1. הקדמת הרמב"ם ליד החזקה:

כותב **הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה:**

*"...וברוך בן נריה קיבל מירמיה ובית דינו. ועזרא ובית דינו קבלו מברוך בן נריה ובית דינו. **בית דינו של עזרא הם הנקראים אנשי כנסת הגדולה, והם חגי זכריה ומלאכי דניאל וחנניה ומישאל ועזריה ונחמיה בן חכליה ומרדכי בלשן וזרובבל והרבה חכמים עמהם תשלום מאה ועשרים זקנים. האחרון מהם הוא שמעון הצדיק, והוא היה מכלל המאה ועשרים.** וקיבל תורה שבעל פה מכולם, והוא היה כהן גדול אחר עזרא ..."*.

2. עליית זרובבל לפני בנין בית שני, מאורעות פורים ובנין בית שני:

1) עליית זרובבל ושלשה נביאים:

בספר **סדר הדורות**[71] – שנת **3390**:

*"ובשנה אחת לכורש, העיר ה' את רוחו לבנות ביהמ"ק, ועלה **זרובבל** ירושלים וכו'. אחז"ל: ג' נביאים עלו מהגולה, אחד העיד להם על מקום המקדש . . והקריבו קרבן י"ט שנים קודם בנין הבית".*

במסכת **זבחים**[72], איתא:

"אמר רבה בר בר חנה א"ר יוחנן: שלשה נביאים עלו עמהם מן הגולה, אחד שהעיד להם על המזבח (שיש לו מקום להוסיף עד ששים אמה – רש"י), ואחד שהעיד להם על מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית. במתניתא תנא, ר"א בן יעקב אומר: שלשה נביאים עלו עמהן מן הגולה, אחד

---

[71] ג"א ש"צ.

[72] דף סב.

שהעיד להם על המזבח ועל מקום המזבח, ואחד שהעיד להם שמקריבין אף על פי שאין בית, ואחד שהעיד להם על התורה שתכתב אשורית (ולא בכתב העברי העתיק כפי שנכתבה תחילה)".

ופירש"י[73]**:**

"חגי זכריה ומלאכי".

2) <u>למה לא עלו עזרא וברוך בן נריה באותה שעה:</u>

בשיר השירים רבה[74]**:**

*"...יצא כורש לטייל במדינה, וראה המדינה שוממת. אמר: מה טיבה של מדינה זו שוממת, איכן הם הזהבים (צורפי זהב – מתנות כהונה), איכן הם הכספים (צורפי כסף – מתנות כהונה)? אמרי ליה: ולאו את הוא דגזרת ואמרת: כל יהודאין יפקון ויבנון בית מקדשא? מנהון דהבים ומנהון כספים הא דסלקין למבנא מקדשא (מהן היו צורפי זהב ומהם היו צורפי כסף,הרי שעלו לבנות בית המקדש! – מתנות כהונה). בההיא שעתא גזר ואמר: דעבר פרת עבר, דלא עבר לא יעבור. דניאל וסיעתו וחבורתו עלו באותה שעה, אמרו: מוטב שנאכל סעודת ארץ ישראל ונברך על א"י. **עזרא וסיעתו וחבורתו לא עלו באותה שעה.** ולמה לא עלה באותה שעה: עזרא – שהיה צריך לברר תלמודו לפני ברוך בן נריה. ויעלה ברוך בן נריה! אלא אמרי: ברוך בן נריה אדם גדול וישיש היה, ואפילו בגלקטיקא (עגלה קטנה ונוחה – מתנות כהונה) לא היה יכול להטען. אמר ריש לקיש: מקודש הבית שלא עלה עזרא באותה שעה, שאלו עלה עזרא באותה שעה, היה לשטן לקטרג ולומר: מוטב שישמש עזרא בכהונה גדולה מלשמש יהושע בן יהוצדק כהן גדול*[75] ***ויהושע בן יהוצדק היה כהן גדול בן כהן גדול,***

---

[73] ד"ה שלשה נביאים.

[74] פרשה ה, ה.

[75] המוזכר בחגי פ"א ופ"ב ובזכריה פ"ג ופ"ו– ש.ס.

אבל עזרא, ע"י שהיה אדם צדיק, לא היה ראוי לשמש בכהונה גדולה כמותו. א"ר סימון: קשה היא שלשלת יוחסין לפני הקדוש ברוך הוא להעקר ממקומה ...".

3) <u>מאורעות פורים:</u>

ע"פ ספר סדר הדורות, יוצא כי מאורעות פורים התרחשו בין השנים: **3395** (שנת משתה אחשורוש) ו– **3404** (שנת תליית המן).

4) <u>בנין בית שני:</u>

- תחילת בנין בית שני: בשנת **3408**[76], בכ"ד בכסלו[77].
- סיום בנין בית שני: בשנת **3412**[78] בג' באדר[79].

3. <u>עליית עזרא, אנשי כנסת הגדולה:</u>

- עליית עזרא: בשנת **3413**[80].
- עליית נחמיה: בשנת **3426**[81].
- לדעת הראב"ד והיוחסין, הסתלקו חגי זכריה ומלאכי בשנת **3448**, אז פסקה הנבואה[82].

---

[76] עי' ספר סדר הדורות ג"א ת"ח.
[77] עי' חגי ב, יח.
[78] עי' ספר סדר הדורות ג"א תי"ב.
[79] עי' עזרא ו, טו–טז.
[80] עי' ספר סדר הדורות ג"א תי"ג.
[81] ע"פ נחמיה א, א ופירוש המצודת דוד שם.
[82] עי' ספר סדר הדורות ג"א תמ"ב, ג"א תמ"ח.

4. <u>שמעון הצדיק:</u>

עי' לעיל בדברי הרמב"ם בהקדמתו ליד החזקה, ששמעון הצדיק היה מכלל ה–120 זקנים שהיו בבית דינו של עזרא, והם אנשי כנסת הגדולה, ושהוא היה האחרון מהם, וקיבל תורה מכולם, והיה כהן גדול אחר עזרא.

וכן עי' לעיל אודות מפגשו של שמעון הצדיק עם אלכסנדר מוקדון[83].

- **מתורתו של שמעון הצדיק – אבות פ"א מ"ב:**

"שמעון הצדיק היה משירי כנסת הגדולה. הוא היה אומר: על שלשה דברים העולם עומד: על התורה ועל העבודה ועל גמילות חסדים".

- **בזמנו (עי' סדר הדורות ג"א תמ"ח) היה המעשה עם גביהא בן פסיסא – סנהדרין צא. :**

*"תנו רבנן: בעשרים וארבעה בניסן איתנטילו דימוסנאי (סולקו העוררין) מידודה ומירושלים. כשבאו **בני אפריקיא** לדון עם ישראל לפני אלכסנדרום מוקדון, אמרו לו: ארץ כנען שלנו היא, דכתיב[84]: ארץ כנען לגבלתיה, וכנען, אבודהון דהנדהו אינשי הוד. אמר להו גביהא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרום מוקדון. אם ינצחוני – אמרו: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה נצחתכם. נתנו לו רשות, והלך ודן עמהם. אמר להם: מהיכן אתם מביאים ראייה? אמרו לו: מן התורה. אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה, שנאמר[85]: ויאמר: ארור כנען, עבד עבדים יהיה לאחיו. עבד שקנה נכסים, עבד למי, ונכסים למי? ולא עוד אלא שהרי כמה*

---

[83] מיומא סט.

[84] פרשת מסעי, במדבר לד, ב.

[85] פרשת נח, בראשית ט, כה.

שנים שלא עבדתונו! אמר להם אלכסנדרום מלכא: החזירו לו תשובתו! אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד ברחו, והניחו שדותיהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות, ואותה שנה, שביעית היתה.

*שוב פעם אחת באו **בני מצרים** לדון עם ישראל לפני אלכסנדרום מוקדון. אמרו לו: הרי הוא אומר[86]: וה' נתן את חן העם בעיני מצרים, וישאלום. תנו לנו כסף וזהב שנטלתם ממנו! אמר גבידא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהן לפני אלכסנדרום. אם ינצחוני, אמרו להם: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות, והלך ודן עמהן. אמר להן: מהיכן אתם מביאין ראייה? אמרו לו: מן התורה. אמר להן: אף אני לא אביא לכם ראייה אלא מן התורה, שנאמר[87]: ומושב בני ישראל אשר ישבו במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. תנו לנו שכר עבודה של ששים ריבוא, ששיעבדתם במצרים שלשים שנה וארבע מאות שנה. אמר להן אלכסנדרום מוקדון: החזירו לו תשובתו! אמרו לו: תנו לנו זמן שלשה ימים. נתן להם זמן, בדקו ולא מצאו תשובה. מיד הניחו שדותיהן כשהן זרועות, וכרמיהן כשהן נטועות וברחו, ואותה שנה שביעית היתה.*

*ושוב פעם אחת באו **בני ישמעאל ובני קטורה** לדון עם ישראל לפני אלכסנדרום מוקדון. אמרו לו: ארץ כנען, שלנו ושלכם, דכתיב[88]: ואלה תלדת ישמעאל בן אברהם, וכתיב[89]: ואלה תולדת יצחק בן אברהם. אמר להן גבידא בן פסיסא לחכמים: תנו לי רשות ואלך ואדון עמהם לפני אלכסנדרום מוקדון. אם ינצחוני, אמרו: הדיוט שבנו נצחתם, ואם אני אנצח אותם, אמרו להם: תורת משה רבינו נצחתכם. נתנו לו רשות, הלך ודן עמהן. אמר להם: מהיכן אתם מביאין ראייה? אמרו לו: מן התורה. אמר להן: אף אני לא אביא ראייה אלא מן התורה,*

---

[86] פרשת בא, שמות יב, לו.
[87] שם, שם, מ.
[88] פרשת חיי שרה, בראשית כה, יב.
[89] פרשת תולדות, בראשית כה, יט.

שנאמר[90]: ויתן אברהם את כל אשר לו ליצחק; ולבני הפילגשים אשר לאברהם נתן אברהם מתנת. אב שנתן אגטין (כתבים, שלא יתן אחד בחלק חבירו,כמו שעשה אברהם לישמעאל, שלא ליטול במה שנתן ליצחק. כלום יש לזה על זה כלום? – רש"י) לבניו בחייו, ושיגר זה מעל זה, כלום יש לזה על זה כלום? מאי מתנות – אמר רבי ירמיה בר אבא: מלמד שמסר להם שם טומאה".

בספר סדר הדורות מובא מעשה זה בסוף האירועים שהתרחשו בשנת ג"א תמ"ח. וע"ע שם שכתב בשם הערוך שגביהא בן פסיסא היה שומר המקדש.

- **בזמנו חי בן סירא[91]:**

"יהושע בן סרק הנקרא בן סירא, בן בנו של יהושע בן יהוצדק כ"ג . . היה בדור הזה . . בזמן שמעון הצדיק, כי בסוף ספר בן סירא מזכיר שמעון הצדיק וספר בשבחו, שהיה לישראל כאור נוגה".

אך עי' בספר סדר הדורות ג"א רח"צ, שכתב: *"בן סירא היה בנו של ירמיה (שלשלת הקבלה) . . ובליקוטי מהרי"ל, שהיה בן ירמיה, ואמו בתו של ירמיה שנתעברה באמבטי".*

ואבן עי' בספר מהרי"ל (מנהגים – ליקוטים, ג'), שכתב: *"אמר דבן סירא הוא הנולד מזרע ירמיהו, דבת ירמיהו היתה רוחצת אחר אביה באמבטי חמין, וקלטה זרע אביה, ונתעברה וילדה. והכל מעידין עליה מרוב חסידותה שלא זינתה, אך הסכימו הכל שבאמבטי שרחצה קלטה. והואיל דנולד מקליטת זרע בלא תשמיש קראו בן זרע. וכשיגדל ונתיידע לו היה בוש משמו והפכו שמו לקרא "בן סירא" בגימטריא ירמיהו",* וכן מובא בחלקת מחוקק סי' א', ס"ק ח'.

וע"ע בשו"ת יביע אומר (חלק ח – אבן העזר סימן כא), שכתב:

"ובספר פחד יצחק[92] כתב וז"ל: ובן בתו של אדם שנתעברה באמבטי מאביה, אינו ממזר, וזהו בן סירא שהיה בן בתו של ירמיהו, והיה בנו, כי ירמיהו היה

---

[90] פרשת חיי שרה, בראשית כה, ה–ו.

[91] **ספר סדר הדורות ג"א תמ"ח.**

[92] מערכת בן בתו דף ל ע"א.

מוכיח את ישראל על שהיו רוחצים באמבטי ומוציאים זרע לבטלה, ותפסו את ירמיהו והכרידוהו להכנם לאמבטי ולהוציא זרע, ואח"כ נכנסה שם בתו לרחוץ עצמה, ונבלע בה הזרע, ונתעברה ממנו וילדה את בן סירא שהיה חכם גדול. ע"כ".

יש לציין שדברים מספר בן סירא מובאים במקומות רבים בש"ס. בין השאר:

- *"ואמר רב אחא בן יעקב: עוד רקיע אחד יש למעלה מראשי החיות, דכתיב[93]: ודמות על ראשי החיה, רקיע כעין הקרח הנורא. עד כאן יש לך רשות לדבר, ומכאן ואילך, אין לך רשות לדבר. **שכן כתוב בספר בן סירא:** במופלא ממך אל תדרוש, ובמכוסה ממך אל תחקור, במה שהורשית התבונן, אין לך עסק בנסתרות"[94].*

- *"**כתוב בספר בן סירא:** אשה טובה, מתנה טובה לבעלה"[95].*

- *"כל עוף למינו ישכון, ובני אדם, לדומה לו"[96].*[97]

ובסנהדרין ק: איתא:

"...רב יוסף אמר: בספר בן סירא נמי אסור למיקרי. . משום דכתיב: זלדקן (מי שזקנו דקה וחלושה – רש"י)- קורטמן (תדע שחכם וחריף הוא ביותר – רש"י), עבדקן – סכסן (מי שזקנו עבה, שוטה הוא – רש"י)".

- **הסתלקות שמעון הצדיק[98]:**

"תניא: אותה שנה שמת שמעון הצדיק, אמר להן: שנה זו הוא מת. אמרו לו: מנין אתה יודע? אמר להן: כל יום הכפורים, נזדמן לי זקן אחד לבוש לבנים ונתעטף לבנים, ונכנס עמי ויצא עמי, שנה זו נזדמן לי זקן אחד לבוש שחורים

---

93 יחזקאל א, כב.
94 חגיגה יג.
95 יבמות סג:
96 ב"ק צב: – ועי' שם שספר בן סירא מכונה "כתובים"!
97 וע"ע כתובות קי:, ב"ב קמו., נדה טז:.
98 **מנחות קט: (וכן בדומה ביומא לט:)**

ונתעטף שחורים ונכנם עמי ולא יצא עמי. לאחר הרגל, חלה שבעת ימים ומת, ונמנעו הכהנים מלברך בשם".

ועי' בתוספות במנחות שם, ד"ה נזדמן לו, שכתבו:

*"בירושלמי פריך: והכתיב **וכל** אדם לא יהיה באהל מועד[99], ואפילו מלאכים, דכתיב[100]: ודמות פניהם **פני אדם**. ומשני דשמא שכינה היתה".*

בגליון הש"ס לרבי עקיבא איגר, מפנה לירושלמי יומא פ"ה ה"ב בסופו, ושם:

"ארבעים שנה שימש שמעון הצדיק את ישראל בכהונה גדולה, ובשנה האחרונה, אמר להן: בשנה זו אני מת..." (ההמשך כמו שבמנחות דלעיל). ואיתא ששאלו את ר' אבהו: *"והא כתיב[101]: 'וכל אדם לא יהיה באהל מועד בבואו לכפר בקדש עד צאתו': אפילו אותן שכתוב בהן[102]: 'ודמות פניהם פני אדם' – לא יהיו באהל מועד"* ותשובת ר' אבהו: *"אני אומר: הקב"ה היה".*

לגבי דברי הגמרא הנ"ל שלאחר הסתלקות שמעון הצדיק, "נמנעו הכהנים מלברך בשם", אומרים התוספות במסכת סוטה (לח.):

*"נמנעו כהנים לברך בשם **המיוחד** משמת שמעון הצדיק, כדאמרי' בפרק טרף בקלפי, לפי שלא זכו שוב לגלוי שכינה".*

הדברים תואמים את הנאמר ביומא לט.:

"ארבעים שנה ששמש שמעון הצדיק, היה הגורל עולה בימין, מכאן ואילך פעמים עולה בימין, פעמים עולה בשמאל, והיה לשון של זהורית מלבין, מכאן

---

99 פרשת אחרי מות, ויקרא טז, יז.

100 יחזקאל א, י.

101 פרשת אחרי מות, ויקרא טז, יז.

102 יחזקאל א, י.

ואילך פעמים מלבין פעמים אינו מלבין, והיה נר מערבי דולק, מכאן ואילך פעמים דולק פעמים כבה..." – ע"ש.

- **מקדש חוניו, בנו של שמעון הצדיק[103]:**

בהמשך לדברים המובאים לעיל ממסכת מנחות, אומרת הגמרא:

*"בשעת פטירתו, אמר להם: חוניו בני ישמש תחתי. נתקנא בו שמעי אחיו, שהיה גדול ממנו שתי שנים ומחצה, אמר לו (שמעי לחוניו – רש"י): בא ואלמדך סדר עבודה, הלבישו באונקלי (מלבוש של עור – רש"י) וחגרו בצילצול (אזור – רש"י), העמידו אצל המזבח. אמר להם לאחיו הכהנים: ראו מה נדר זה וקיים לאהוכתו (לאשתו – רש"י): אותו היום שאשתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצילצול שליכי. בקשו אחיו הכהנים להרגו, רץ מפניהם ורצו אחריו, **הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לשום עבודת כוכבים,** וכששמעו חכמים בדבר, אמרו: מה זה שלא ירד לה (שמעי שלא ירד לה לגדולה – רש"י), כך, היורד לה, על אחת כמה וכמה (שאין מורידין אותו, שלא יקלקל עצמו – רש"י), **דברי רבי מאיר. אמר לו רבי יהודה:** לא כך היה מעשה, אלא לא קיבל עליו חוניו, שהיה שמעי אחיו גדול ממנו שתי שנים ומחצה, ואף על פי כן נתקנא בו חוניו בשמעי אחיו, אמר לו: בא ואלמדך (חוניו היה חכם משמעי – רש"י) סדר עבודה, והלבישו באונקלי וחגרו בצילצול והעמידו אצל המזבח. אמר להם לאחיו הכהנים: ראו מה נדר זה וקיים לאהוכתו, אותו היום שישתמש בכהונה גדולה אלבוש באונקלי שליכי ואחגור בצילצול שליכי. בקשו אחיו הכהנים להרגו, סח להם כל המאורע, בקשו להרוג את חוניו, רץ מפניהם ורצו אחריו, רץ לבית המלך ורצו אחריו, כל הרואה אותו אומר: זה הוא זה הוא, **הלך לאלכסנדריא של מצרים ובנה שם מזבח והעלה עליו לשם שמים,** שנאמר[104]: 'ביום ההוא יהיה מזבח לה' בתוך ארץ מצרים, ומצבה אצל גבולה לה'. וכששמעו חכמים בדבר, אמרו: ומה זה שברח ממנה (שלא רצה לקבלה מתחילה), כך, המבקש לירד לה, על אחת כמה וכמה. תניא, אמר ר' יהושע בן פרחיה: בתחלה כל האומר עלה לה, אני כופתו ונותנו לפני הארי, עתה כל האומר לי לירד ממנה, אני מטיל עליו קומקום של חמין, שהרי שאול ברח ממנה, וכשעלה בקש להרוג את דוד".*

---

[103] **מנחות קט:**

[104] ישעיה יט, יט.

ועי' בפירוש המשניות לרמב"ם על המשנה במנחות[105], שהכריע כדעת רבי יהודה, שחוניו הקריב באלכסנדריה לשם יתברך, אלא שעבר על מה שנאמר: 'פן תעלה עולותיך בכל מקום אשר תראה'[106], והיו המצרים עובדים בו לשם, ועמד הבית ההוא מאתים שנה.

5. <u>אנטיגנוס איש סוכו:</u>

- **מתורתו – אבות פ"א מ"ג:**

"אנטיגנוס איש סוכו קבל משמעון הצדיק. הוא היה אומר: אל תהיו כעבדים המשמשין את הרב על מנת לקבל פרס, אלא היו כעבדים המשמשין את הרב שלא על מנת לקבל פרס, ויהי מורא שמים עליכם".

- **צדוק וביתוס – אבות דרבי נתן פ"ה:**

*"אנטיגנוס איש סוכו היו לו שני תלמידים שהיו שונין בדבריו, והיו שונים לתלמידים, ותלמידים לתלמידים. עמדו ודקדקו אחריהן ואמרו: מה ראו רבותינו לומר דבר זה? אפשר שיעשה פועל מלאכה כל היום ולא יטול שכרו ערבית! אלא אלו היו יודעין רבותינו שיש עולם אחר ויש תחית המתים, לא היו אומרים כך. עמדו ופרשו מן התורה, ונפרצו מהן שתי פרצות: **צדוקין וביתוסין**. צדוקין: על שם צדוק, ביתוסין: על שם ביתוס. והיו משתמשין בכלי כסף וכלי זהב כל ימיהם, שהיתה דעתן גסה עליהם ...".*

ועי' בפירוש המשניות לרמב"ם על המשנה הנ"ל באבות, שכתב:

"והיו לזה החכם שני תלמידים: שם האחד צדוק ושם השני ביתוס, וכאשר שמעו שאמר זה המאמר, יצאו מלפניו, ואמר האחד לחברו: הנה הרב אמר בפירוש שאין לאדם לא גמול ולא עונש, ואין תקוה כלל, כי לא הבינו כונתו . . התחברה לאחד כת אחת ולחברו כת אחרת, וקראום החכמים צדוקים וביתוסים, וכאשר

[105] פי"ג מ"י (מנחות קט.).

[106] פרשת ראה, דברים יב, יג.

לא היו יכולים לקבץ הקהלות . . שזאת האמונה הרעה תפריד הנקבצים, כל שכן שלא תקבץ הנפרדים . . ואמר כל אחד לסיעתו שהוא מאמין בתורה וחלק על הקבלה שאינה אמיתית, וזה לפטור עצמם מן המצות המקובלות והגזרות והתקנות, אחר שלא יכלו לדחות הכל...".

- **מה בין צדוקים לקראים? :**

אם כבר הגענו להזכרת הצדוקים והבייתוסים, נתייחס לסוגיה הדורשת עיון: האם הקראים הם הם הצדוקים, או שמדובר בכת שונה, ואם כן מה ההבדל ביניהם?

לנושא זה התייחסו גדולי רבותינו הראשונים. נעתיק כאן את דברי הכוזרי[107]:

*"...יהודה בן טבאי ושמעון בן שטח וחבריהם . . בימיו נולדה שיטת הקראים לרגל מה שארע לחכמים עם ינאי[108], כי ינאי כהן היה, ונפל חשד על אמו כי חללה היא, ואחד מקהל החכמים רמז על כך באמרו: ינאי המלך, רב לך כתר מלכות, הנח כתר כהונה לזרעו של אהרן, אשר על כן יעצו רעים את ינאי לבעוט בחכמים, להשפילם, להגלותם ולהמיתם. אך הוא שאל את רעיו: אם אאבד את החכמים, מי ילמדנו תורה? ועל זה אמרו לו: והרי תורה שבכתב אתנו, כל הרוצה ללמוד יבוא וילמד. ואשר לתורה שבעל פה, אל תשגח בה. וקיבל מהם, והגלה את החכמים, ובכללם שמעון בן שטח, שהיה גיסו. אז ירדה הרבנות מטה לזמן מה, אולם כאשר בקשו לקיים את המצוות מתוך שקול דעת, לא עלתה בידם. אז הושבו שמעון בן שטח ורוב תלמידיו מאלכסנדריה, וחזרה המסורת לקדמותה. **והנה הקראים, ששרשם יצא בימים ההם**, הם אנשים שדחו תורה שבעל פה והתחכמו כנגדה בטענות מעין אלה שאתה מוצא את הקראים טוענים היום, **ויש להבדיל בינם לבין הצדוקים והבייתוסים, האנשים שכפרו בעולם הבא**, והם המינים שאנו מתפללים על אבדנם בתפלה. אשר לישו וחבריו, הם המשועמדים שהצטרפו לכת הטובלים בירדן. **ואלו הקראים הודו בשרשי התורה, אך התחכמו בענפים, ויתכן שהגיע מזה הפסד גם אל השורשים, אבל רק מתוך חוסר ידיעה, ולא בכוונה".***

יוצא כי לדעת הכוזרי, התייסדות כת הקראים נבעה מהשממון הרוחני ששרר אחר רדיפת החכמים על ידי המלך ינאי, כמתואר במסכת ברכות (מח.) ובמסכת קידושין (סו.).

---

107 במאמר השלישי, סעי' ס"ה.

108 קידושין סו.

אך דעת הרמב"ם שונה.
בפירושו למסכת אבות (פ"א מ"ג), כותב הרמב"ם (תחילת דבריו שם כבר הובאו לעיל):

*"ומאז, יצאו אלו הכתות רעות ויקראו באלו הארצות, ר"ל מצרים, **קראים, ושמותם אצל החכמים צדוקים וביתוסים** ...".*

והיינו שלדעת הרמב"ם, הקראים הם הם הצדוקים והבייתוסים, והשם קראים הוא כינוים בארץ מצרים.

ליד שתי שיטות אלו, קיימת שיטה שלישית. שיטה זו מוזכרת בפירוש התפארת ישראל – יכין מסכת ידים (פ"ד מ"ו אות נז), וז"ל:

*"צדוקים. דע שבימי בית שני היו ב' תלמידים שלא הבינו יפה דברי רבן, ויצאו מהכלל, והתקוממו על ידן ב' כתות רעות בישראל, שהתעו העם מדרך המקובל לנו מפי משה רבינו, אבל הם כפרו בקבלה ופירשו התורה כפי דעתם הנפסדת, כל כת באופן אחר, וכולן היו כופרין בתחיית המתים מדאין כתובה בתורה בפירוש, והיה עומד בראש כת א' תלמיד א' ששמו צדוק, ונקראו הנמשכים אחריו, ועושין מצות התורה כפי שפירש להם הוא, צדוקים, והכת האחרת היה עומד בראשם תלמיד א' שנקרא בייתוס, שהיה מלמדם הפירוש במצות התורה באופן אחר, ונקראו בייתוסים. **אבל הקראים כת רעה אחרת היא, שהתקוממה כמה מאות שנים אח"כ בימי הגאונים, ע"י איש א' ושמו ענן שחרה לו שלא מנודו נשיא, לכן יצא והתפקר וכחש לתורה שבע"פ, ופירש גם הוא התורה כפי הנראה לו, באופן אחר ממה שפירשו צדוק וביתוס** וכל אחת מג' כתות הנ"ל החזיקו באיזה דברים מדברי הקבלה, כל א' וא' כפי הנראה לו. והקראים מאמינים בתחיית המתים, לא כב' כתות הראשונים שמכחישין בה. **ואפ"ה מדכולן מאמינים רק במקרא, דהיינו במה שכתוב בתורה בפירוש, לכך הושאל שם זה לכל א' מהג' כתות, לקרות כולם בשם קראים".***

יוצא מדברי התפארת ישראל שכת הקראים היא כת מאוחרת מתקופת הגאונים, אך כ"שם מושאל" נקראים לפעמים גם צדוקים ובייתוסים בשם קראים. להעיר כי אותו ענן ימ"ש, מוזכר

גם בדברי המאירי בפתיחתו למסכת אבות, יחד עם כופר אחר ושמו שאול ימ"ש. המאירי מזכיר אף הוא כי היו רשעים אלו בימי הגאונים.

לסיכום:

- לדעת הרמב"ם בפירושו למסכת אבות, הקראים הם הם הצדוקים והבייתוסים, תלמידי אנטיגנוס שפרשו ממנו,
- לדעת הכוזרי, הקראים היא כת מאוחרת יותר, מתקופת שמעון בן שטח,
- לדעת התפארת ישראל, הקראים הם כת הרבה יותר מאוחרת, מתקופת הגאונים.

נראה פשוט כי ניתן לתווך בין השיטות, כי סביר שמן הצדוקים והבייתוסים נעשו קראים מאוחר יותר, ושכת זו התעצמה מאוד בתקופת ענן ימ"ש שחי בתקופת הגאונים ופרש מן החכמים.

6. <u>הזוג הראשון: יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים:</u>

לגבי תקופת הזוגות, כאן המקום להעתיק את דבי הרבי אודות מסירת התורה "על ידי שנים ויותר"[109]:

"...ועל פי האמור שעיקר הקבלה איש מפי איש היתה בנוגע להלכות בטעמיהן בדרך קצרה – מובן, שדבר זה היה אפשרי להיות על ידי מקבל **אחד** . . ולא עוד, אלא שיש עדיפות למסירת התורה על ידי מקבל אחד לגבי מסירתה על ידי שנים ויותר: בנוגע ללימוד באופן של פלפול ושקלא וטריא, "עוקר הרים" – יש מעלה ב"דיבוק חברים בפלפול התלמידים", כלומר כאשר לומדים כמה וכמה יחדיו . . מה שאין כן בנוגע למסירת ההלכות בטעמיהן בדרך קצרה, בלי פלפול, "סיני", ש"משניות ובריתות סדורות לו כנתינתן מהר סיני" – הרי אדרבה, **יש עדיפות במסירה על ידי מקבל אחד, שכן כאשר ישנם ב' מקבלים, הרי מכיון ש"אין דעותיהם שוות", יתכן שתהיה מחלוקת ביניהם, כפי שמצינו אצל שמאי והלל** – מקבלים אמיתיים – ששניהם קיבלו אמנם משמעיה ואבטליון, ואף על פי כן, נחלקו זה עם זה. ומזה מובן, שבכל דור שהיתה אפשרות לכך – נמסרה התורה למקבל אחד, ורק כאשר לא היתה אפשרות כזו (מאיזו סיבה שתהיה) – נמסרה

[109] תורת מנחם התוועדויות תשמ"ה ח"ד עמ' 2283.

לשנים ויותר, ולכן כאשר בדור שלאחרי זה נתחדשה האפשרות למסור למקבל אחד – נמסרה התורה למקבל אחד".

- **מתורתם – אבות פ"א, מ"ד ומ"ה:**

" יוסי בן יועזר איש צרדה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים קבלו מהם. יוסי בן יועזר איש צרדה אומר: יהי ביתך בית ועד לחכמים, והוי מתאבק בעפר רגליהם, והוי שותה בצמא את דבריהם.

יוסי בן יוחנן איש ירושלים אומר: יהי ביתך פתוח לרווחה, ויהיו עניים בני ביתך, ואל תרבה שיחה עם האשה...".

- **המחלוקת הראשונה שהתמידה, התחילה בין יוסי בן יועזר ליוסי בן יוחנן, בנושא סמיכה על קרבן ביום טוב – חגיגה פ"ב מ"ב:**

"יוסי בן יועזר אומר שלא לסמוך (רש"י: ביום טוב. וזו היא מחלוקת ראשונה שהיתה בחכמי ישראל), יוסי בן יוחנן אומר לסמוך. יהושע בן פרחיה אומר שלא לסמוך, ניתאי הארבלי אומר לסמוך, יהודה בן טבאי אומר שלא לסמוך. שמעון בן שטח אומר לסמוך, שמעיה אומר לסמוך. אבטליון אומר שלא לסמוך, הלל ומנחם לא נחלקו. יצא מנחם, נכנס שמאי. שמאי אומר שלא לסמוך, הלל אומר לסמוך. הראשונים היו נשיאים, ושניים להם אב בית דין".

- **גזרו על טומאת ארץ העמים, ועל טבילה כלי זכוכית מעכו"ם – שבת יד: :**

"תניא: יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים גזרו טומאה על ארץ העמים (רש"י: משום ספק קברות שלהן), ועל כלי זכוכית (רש"י: דלא כתיב באורייתא טומאה)...".

- **יוסי בן יועזר נהרג בשמד היונים – סדר הדורות בערכו:**

"במדרש תהלים ובבראשית רבה[110], בפסוק: "וירח את ריח בגדיו", ראיתי כי נהרג יוסי בן יועזר בשמד היונים".

- **משמתו יוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן – משנה סוטה פ"ט מ"ט:**

*"משמת יוסי בן יועזר איש צרידה ויוסי בן יוחנן איש ירושלים, **בטלו האשכלות**, שנאמר[111]: אֵין־אֶשְׁכּוֹל לֶאֱכֹל, בִּכּוּרָה אִוְּתָה נַפְשִׁי" (ועי' ברש"י על הפסוק: "**אין אשכול לאכול:** כתרגומו: לית גבר דביה עובדין טבין. **בכורה:** תאינה טובה המתבשלת בעתה, כתרגומו: לטביא חמדת נפשי". ולהעיר: הפסוק השני שם: "אבד חסיד מן הארץ, וישר באדם אין...").*

ובגמרא סוטה מז: איתא:
"מאי אשכולות? אמר רב יהודה אמר שמואל: איש שהכל בו".

ועי' ברש"י[112], שביאר: *"עד ימיהן לא היה מחלוקת בחכמי ישראל, כולן היו אומרים דברים כנתינתן למשה מסיני, והן הראשונים שנחלקו בסמיכת קרבנות ביום טוב, כדאמרינן בחגיגה[113], והוא היה מחלוקת ראשון שהיה בישראל בדברי תורה".*

- **בנו של יוסי בן יועזר שלא נהג כשורה – בבא בתרא קלג: :**

"ת"ש: דיוסף בן יועזר היה לו בן שלא היה נוהג כשורה, הוה ליה עיליתא דדינרי, קם אקדשה. אזיל נסיב בת גאדיל כלילי דינאי מלכא (רש"י: בת מי שמקלע עטרות דינאי המלך)[114]. אולידה דביתהו, זבין לה ביניתא (היינו שקנה דג לצורך אשתו

---

110 פס"ה.
111 מיכה ז, א.
112 על המשנה הנ"ל, סוטה מז.
113 דף טז.
114 ולכאורה קשה, הרי ינאי היה מלך בתקופת החשמונאים, ויוסי בן יועזר חי בתקופת מלכות יון. ואולי בנו של יוסי בן יועזר האריך ימים. וצ"ע. ועי' מה שהבאנו להלן בשם ספר יוחסין – .ש.ס.

שילדה – עי' רש"י), קרעה, אשכח בה מרגליתא. אמרה ליה: לא תמטייה למלכא (אל תביאנו למכרו לצורך עטרות המלך – עי' רש"י), דשקלי לה מינך בדמי קלילי (כי יקחו אותו ממך בזול – ע"פ רש"י), זיל אמטייה לגבי גזברי (לך, הבא אותה לגזבר – רש"י: של הקדש, ויקחנה לאבני אפוד. דנהי דבטלי אורים ותומים לישאל בהן, כדכתיב[115]: "עד עמוד הן לאורים ותומים", כאדם שאומר לחבירו: עד שיבא משיח – אפוד וחושן מיהא לא בטלו, דאין כהן משמש בלא שמונה בגדים). ולא תשיימה את (רש"י: שלא תפתח לומר: בכך וכך אתננה להקדש, דכיון דשיימת לה בדמי קלילי, תו לא מצית למישקל מינה טפי . . אלא הגזבר שהוא בקי ישיימנה לך, וירא שמים הוא, ולא ישום אותה בזול), דאמירתו לגבוה כמסירתו להדיוט, אלא לשיימה אינהו (שישומו אותה הם). אמטייה, שמוה בתליסרי עליאתא דדינרי. אמרי ליה: שבע איכא, שית ליכא. אמר להו: שבע, הבו לי, שית, הרי הן מוקדשות לשמים. עמדו וכתבו: יוסף בן יועזר הכנים אחת, ובנו הכנים שש. ואיכא דאמרי: יוסף בן יועזר הכנים אחת, ובנו הוציא שבע. מדקא אמרי הכנים, מכלל דשפיר עבד (ע"פ דברי רש"י ד"ה הכנים אחד, הכוונה שיוסי בן יועזר שהכנים אחת, עשה טוב, וז"ל שם: שזכות אביו שהקדיש אחת בשביל שלא היה בנו נוהג כשורה, גרם לבנו שהוכשר להקדיש שש. ומהכא דייקינן לקמן: מכלל דשפיר עבד יוסף בן יועזר). אדרבה, מדקא אמרי הוציא, מכלל דלאו שפיר עבד!" (עי' רש"י ד"ה איכא דאמרי: ובנו הוציא שבע: שלא היה לו לקבל כל (כך) ממון ההקדש להתרוקן מכל וכל, והיה לו להניח בהקדש שתים או אחת. אך הוא גלה דעתו שאם היו כל השלש עשרה עליות בהקדש, היה מוטל את כולן).

ועי' ספר יוחסין (מאמר ראשוןערך יוסי בן יועזר), שכתב:

*"יוסי בן יועזר איש צרידה חבירו של יוסי בן יוחנן איש ירושלם, והוא **נשיא וכהן וחסיד**, והוא תחלת הזוגות, והיה עד זמן ינאי מלכא בפ' יש נוחלין[116] והוא תימה...".*

---

[115] עזרא ב.

[116] ב"ב קלג ב.

7. <u>הזוג השני: יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי:</u>

- **מתורתם – אבות פ"א, מ"ו ומ"ז:**

"יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי קבלו מהם. יהושע בן פרחיה אומר: עשה לך רב, וקנה לך חבר, והוי דן את כל האדם לכף זכות.

נתאי הארבלי אומר: הרחק משכן רע, ואל תתחבר לרשע, ואל תתיאש מן הפורענות".

- **התקופה:**

כל הקשור לתקופת חייו של יהושע בן פרחיה צריך עיון גדול, כי הרי מחד מובא[117] שיהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי "קבלו מב' יוסף הנ"ל שנת ג"א תק"ם, קנ"ב לבנין הבית" (**3560=3408+152**), אך מאידך מוצאים אנו את יהושע בן פרחיה בתקופת המלך החשמונאי ינאי[118], והיינו כמה וכמה דורות לאחר נצחון החשמונאים על היונים בחנוכה, שנת ג"א תרכ"ב (3622)!
ועי' בסדר הדורות שכתב: "והאריך יהושע בן פרחיה ימים עד שנת תש"ד[119] – (והיינו שנת **3704, 144 שנים אחרי קבלתו מיוסי בן יועזר ויוסי בן יוחנן**).

- **יש"ו הנוצרי, ימ"ש – תלמידו של יהושע בן פרחיה:**

במסכת סוטה[120], מובא כי יש"ו הנוצרי שר"י היה תלמידו של יהושע בן פרחיה – לפני שסטה מן הדרך.
ואלו דברי הגמרא שם:

"כדתנו' קא קטיל ינאי מלכא לרבנן (כדאמרינן בקידושין בהאומר לשלוחו (סו.) – רש"י), שמעון בן שטח, אטמינהו אחתיה (הטמינתו אחותו: שלציון המלכה, שהיתה אשתו של המלך ינאי). ר' יהושע בן פרחיה אזל, ערק לאלכסנדריא של מצרים. כי הוה שלמא, שלח ליה שמעון בן שטח: מני ירושלים עיר הקודש לך אלכסנדריא של מצרים אחותי, בעלי שרוי בתוכך ואני יושבת שוממה? אמר:

---

[117] ספר סדר הדורות ג"א תק"ם.
[118] בסוטה מז., ובסנהדרין – מצונזר, קז: – ע"ש.
[119] צמח דוד בשם יוחסין.
[120] מז. (ובדומה בסנהדרין הלא מצונזר, קז:

ש"מ הוה ליה שלמא. כי אתא, אקלע לההוא אושפיזא. קם קמייהו ביקרא שפיר, עבדי ליה יקרא טובא. יתיב וקא משתבח: כמה נאה אכסניא זו! א"ל אחד מתלמידיו [בגירסה הלא מצונזרת: א"ל יש"ו]: רבי, עיניה טרוטות (רש"י: עגולות)! א"ל: רשע, בכך אתה עוסק (רש"י: מסתכל באשת איש)! אפיק ארבע מאה שפורי ושמתיה. כל יומא, אתא לקמיה, ולא קבליה. יומא חד, הוה קרי קריית שמע. אתא לקמיה, הוה בדעתיה לקבוליה, אחוי ליה בידיה. סבר מדהא דחי ליה. אזל, זקף לבינתא, פלחא (העמיד לבינה ועבד אותה). אמר ליה: חזור בך! א"ל: כך מקובלני ממך: כל החוטא ומחטיא את הרבים אין מספיקין בידו לעשות תשובה. דאמר מר: כישף והסית והדיח והחטיא את ישראל".

גם בענינו של יש"ו הנוצרי צריך עיון גדול: הרי חרבן בית שני התרחש בשנת 3828 – שהיא שנת 68 למינינם, יוצא כי תחילת ספירת הנוצרים: בשנת 3760 (ולדעתם, הם מונים **מלידת** אותו האיש!). והרי אף אחרי החידוש הנ"ל לפיו יהושע בן פרחיה האריך ימים מאוד עד שנת 3704, יוצא כי יש"ו הנוצרי היה כבר תלמידו לפני שנת 3704, יותר מ–50 שנה לפני ספירת הנוצרים!

ועי' בספר הקבלה לראב"ד, שכתב על זה תירוץ נפלא, וז"ל:

*"וכותבי זכרונות בישראל אומרים שיהושע בן פרחיה הוא רבו של ישו הנוצרי, ואם כן הוא, בימי ינאי המלך היה, וכותבי זכרונות באומות העולם אומרים כי בימי הורדום נולד ובימי ארקילום בנו נתלה, ומחלוקת גדולה הוא, שהפרש גדול יש ביניהם יותר ממאה ועשר שנים. ומזכירי אומות העולם מסיימים דברידהם בכמה סיומים ואומרין שבשנת נ"ב למנין שטרות נולד, ולאחר ל"ג שנה נתלה, ושהיה זה בשנת ל"ח למלך אוגוסטום מלך רומי בימי הורדום, ונתלה בימי ארקילום בנו. והם טוענים כל כך לאמר שלא עמד הבית ומלכות ישראל אחר תלייתו אלא מעט. ומסורת אמת יש בידנו מן המשנה ומן התלמוד שלא הדליפו שום דבר, כי יהושע בן פרחיה ברח למצרים בימי אלכסנדר, והוא ינאי, ועמו ברח ישו הנוצרי, וקבלת אמת בידינו כי בשנת ארבע לאלכסנדר המלך נולד (היינו אלכסנדר ינאי – ש.ס.), **ובשנת רמ"ג לבנין הבית ושנת נ"א למלכות בני***

חשמונאי נתפש (והיינו בערך בשנת **3672** – 78 שנה לפני חרבן הבית – ש.ם.), והוא בן שש ושלשים שנה, בשנת ג' למלכות אריסטובולום בן ינאי".

וממש בדומה לדברי הראב"ד כתב האברבנאל בספרו מעיני הישועה[121]:

"במה שאמרו (הנוצרים – ש.ם.) שישוע הנוצרי מת מ"ב שנה קודם חרבן הבית . . ובשנת רמ"ט לבנין הבית נתלה, שהיה קודם החרבן קנ"א שנה (והיינו בשנת **3677** – ש.ם.). וחכמי אותו הדור העידו עליו אוהביו ורעיו, ואיך נאמין אנחנו חלופו מפי אנשים אשר לא ידעוהו ולא היו שמה. ושאפשר לומר שהאמונה ההיא נעשתה לדעת כדי להוכיח שבעון הריגת ישועה נצרי נחרב הבית, אמרו שתלייתו סמוך לחרבן הבית. ואנחנו לא נוזז מן האמת ומקבלת אבותינו שלא היו נוגעים בדבר וספרו את הדברים כמו שארעו, בלי תוספת וחסרון, וזה כולו יורה שהדעת הזה בלתי אמת".

אבל שלא כהראב"ד, השאיר האברבנאל עדיין מקום לסברה לפיה שני יש"ו היו, וז"ל:

"אבל בעבור שיש לומר שהיה אותו תלמיד ישוע אחר, לכן לא עשינו עיקר גדול בזה הספק...".

וע"ע בספר האשכול הלכות תפלה וקריאת שמע, סוף סעי' ט', שכתב: "וברכת המינין, ביבנה תקנוה, משום דאוושא טעותא דהני מיני, דמדאצטלב חייבא עד שחרב הבית, מאה ושלשים וחמש שנה". והיינו שלשיטה זו, הומת יש"ו שר"י בשנת **3693** (3693=3628–135).

לסיכום:

לעומת דעת הנוצרים הטוענים שיש"ו שר"י **נולד** בשנת **3760**, 68 שנה לפני חרבן הבית, דעת הראב"ד שהוא **הומת** בסביבות שנת **3672**, דעת האברבנאל **שלכאורה הומת** בשנת **3677**, ודעת האשכול **שהומת** בשנת **3693**.

[121] מעין י' תמר ח'.

נציין כי ליד דעת הראשונים הנ"ל, הרי שדעת היעב"ץ (בהגהותיו לעבודה זרה, יז.), ודעת סדר הדורות (ג"א תק"ם) בשם שלשלת הקבלה, ששני יש"ו היו.[122]

- **נם חנוכה:**

ראינו שיהושע בן פרחיה האריך ימים עד לימי ינאי המלך. יוצא כי הוא היה בחיים בימי מרד החשמונאים ונם חנוכה. וצ"ע גדול למה עובדה זו כמעט ולא מוזכרת במקורות.

מבין המקורות היחידים המתייחסים לקשר בין יהושע בן פרחיה (ונתאי הארבלי) לבין (אביהם של) החשמונאים, נצטט את דברי רבינו המאירי בפתיחתו למסכת אבות, בספרו בית הבחירה:

*"...ובימי **יהושע בן פרחיה ונתאי הארבלי** היה מן הנמצאים עמהם **יוחנן בן מתתיה, והוא כהן גדול הנזכר בתפילת חנוכה ...".***

עוד קשר בין נשיאי ישראל לבין החשמונאים, מצינו בספר סדר הדורות ג"א ת"ק:

"יוחנן כהן גדול אביו של מתתיהו קבל מאנטיגנוס ג"א ת"ק".

[122] **להרחבת היריעה** בענינו של יש"ו הנוצרי בראי חז"ל, עי' **סנהדרין (לא מצונזר) מג.** [הוצאתו להורג של יש"ו], **גיטין נז.** [עונשו בעולם הבא (וכן עי' בספר החזיונות למהרח"ו – הוצאת שובי נפשי עמ' צ"ה)], **שבת קד:** [בן סטדא הוציא כשפים ממצרים בסריטה שעל בשרו], **חגיגה ד:** [מרים אמו של יש"ו, מגדלא שיער נשיא], **משנה תורה הלכות מלכים (לא מצונזר) פי"א ה"ד** [למה ה' הביא את ישוע הנוצרי ואת "זה הישמעלי שעמד אחריו"]. וע"ע בספר **משמיע ישועות** – **מבשר טוב השלישי נבואה ז'**, שם מביא האברבנאל בשם "חכמי האמת" שנפשו של עשיו התגלגלה בישוע הנוצרי, ומוסיף כי אולי על זה נקרא ישוע (אותיות עשיו). ואכמ"ל.

פרק ו': מסירת התורה ע"י התנאים והאמוראים, ע"פ הקדמת הרמב"ם ליד החזקה:

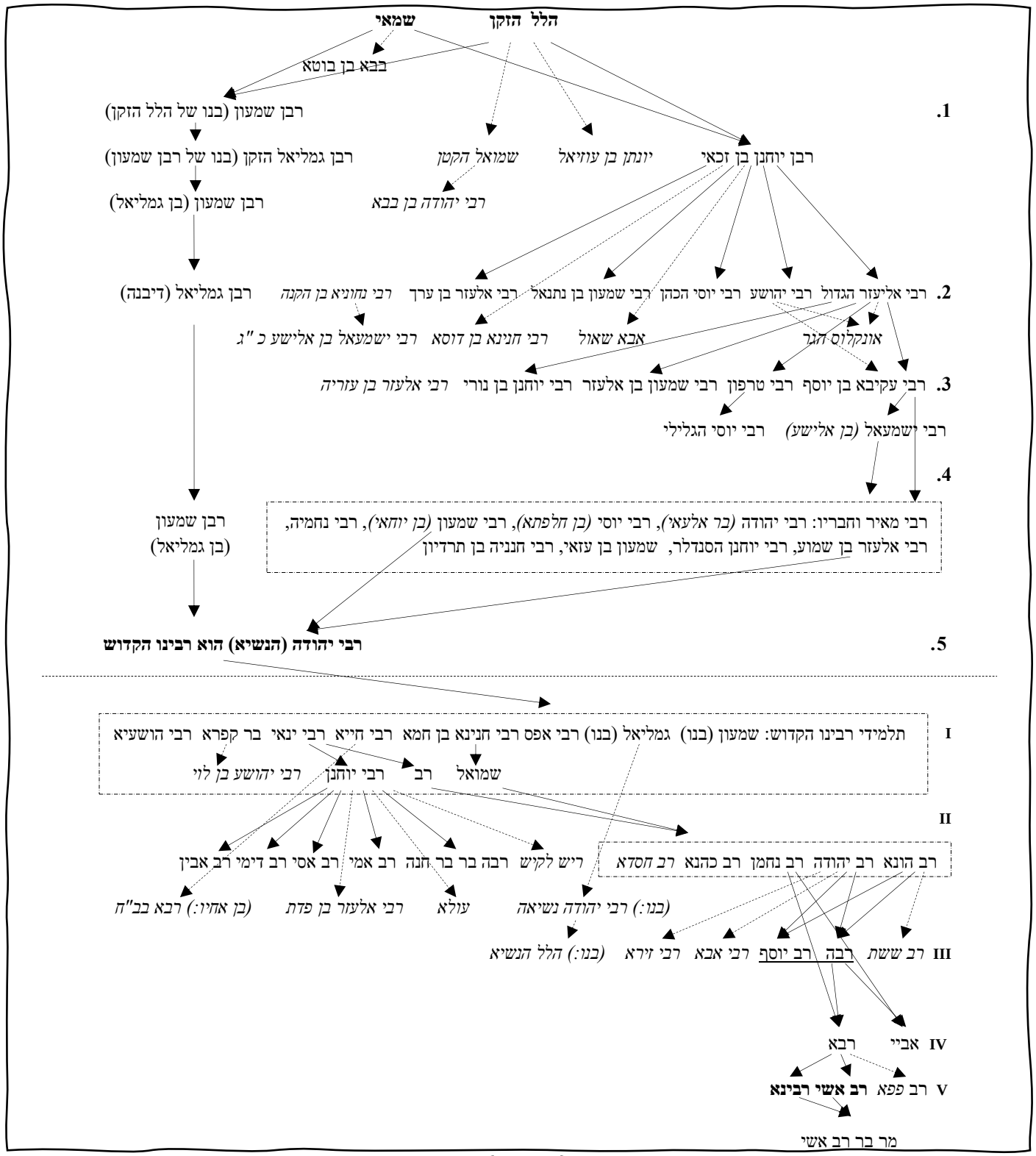

פרק ז':

טבלת תולדות ראשונים – 1:

מתקופת סוף הגאונים עד לימי הר"י מגאש – בבבל, צפון אפריקה וספרד ערך: ר' שאול סילם

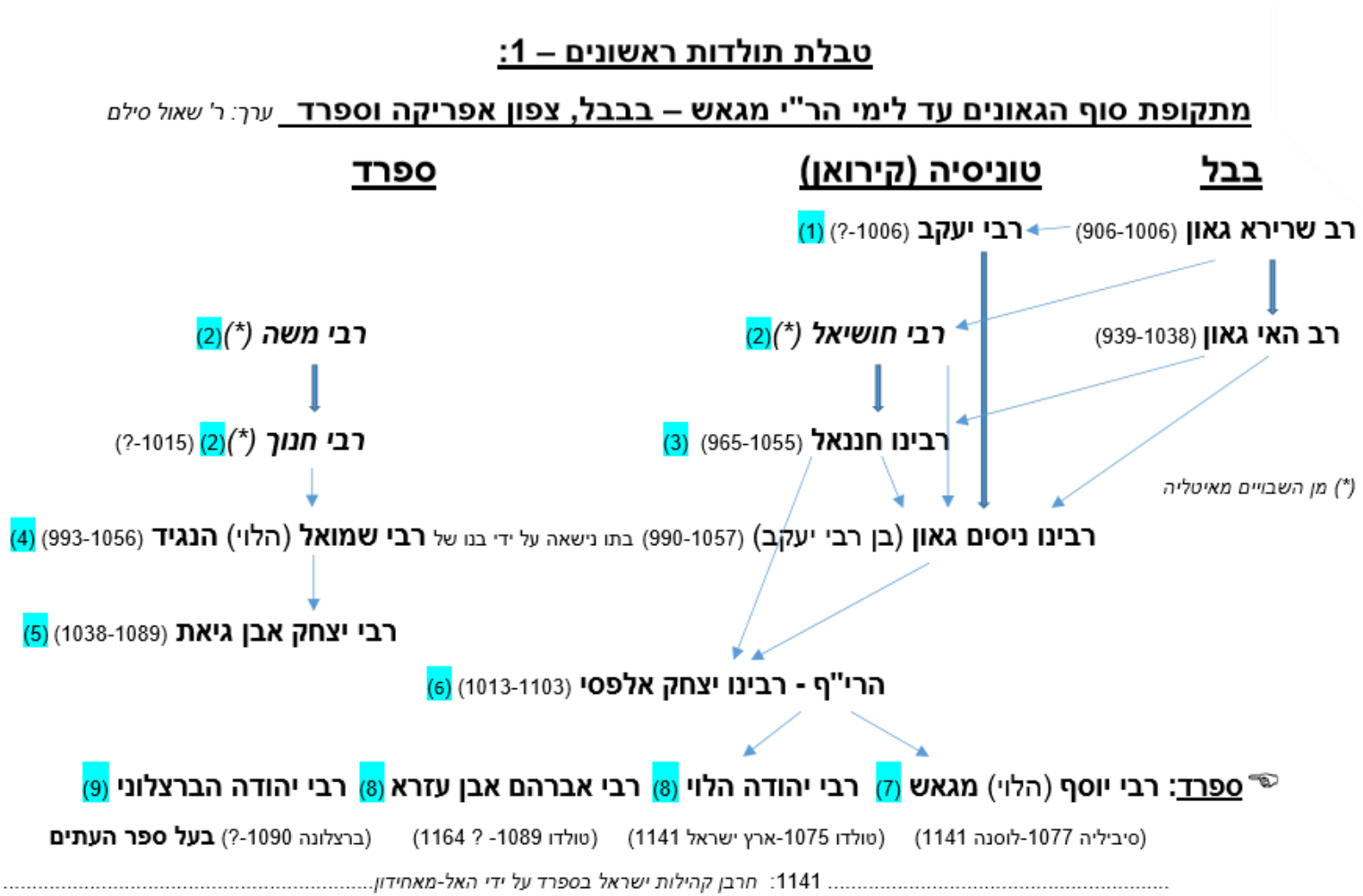

טבלת תולדות ראשונים – 2:

הראשונים בספרד *ובפרובנס* אחרי פטירת הר"י מגאש ועד לימי תלמידי הרשב"א ערך: *ר' שאול סילם*

רבי אברהם אבן דאוד (הראב"ד הראשון) (11) **רבי מיימון הדיין** (10) **רבי אברהם בן יצחק** *(הראב"ד השני בעל האשכול)*

(קורדובה 1110 – טולדו 1180). **בעל ספר הקבלה** (ספרד 1110 – טבריה 1170) (מונטפלייה 1110 – נרבון 1179)

הרמב"ם (קורדובה 1135 – קהיר 1204) (12) **רבי אברהם בן דוד** *(הראב"ד)* **רבי זרחיה הלוי** *(הרז"ה)*

(נרבון 1120 – פוסקייר 1198) (ג'רונה 1125 – לוניל 1186) **בעל המאור**

רבי מאיר (הלוי) **אבולעפיא** (הרמ"ה) (13) **רבי שלמה מן ההר** *(מ-Montpellier)* (14) **רבי דוד קמחי** *(הרד"ק)* (15)

(בורגוס 1175 – טולדו 1244) **בעל היד רמה** על מסכת סנהדרין (ברצלונה – מונטפלייה) (נרבון 1160 – צרפת 1235)

רבי משה בן נחמן (הרמב"ן) (17) ..... דודו ומחותנו של ..... **רבינו יונה גירונדי** (16)

(ג'רונה 1194 – עכו 1270) (ג'רונה 1210? – טולדו 1264)

רבי אהרן הלוי (הרא"ה) **רבי שלמה בן אברהם בן אדרת** (הרשב"א) (18)

(ג'רונה 1235 – מונטפלייה 1303) (ברצלונה 1235 – ברצלונה 1310)

רבי יום טוב בן אברהם אלאשבילי. רבינו בחיי בר אשר. רבי וידאל די טולושא. רבי משה חלאווה. רבי שם טוב בן גאון.

(הריטב"א)		**(המגיד משנה)**	**(המגדל עוז)**	**רבי ניסים גירונדי (הר"ן)**
(נולד בסיביליה)	(נולד בסרגוסה)	(נולד בטולוסה שבספרד)		(ג'רונה -ברצלונה)
1250-1330	1255-1340	1283-1360	1287-1330	1315-1376

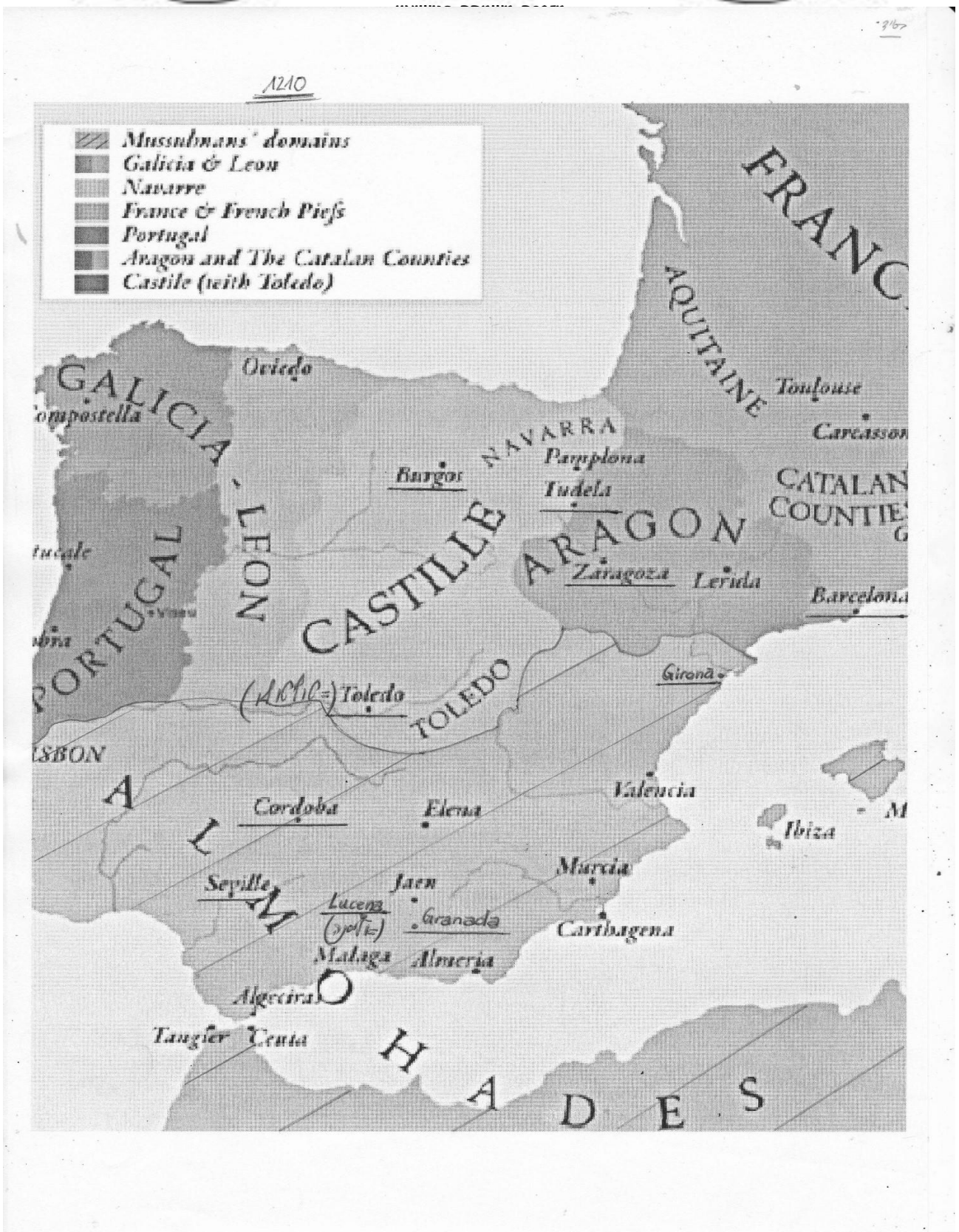
1210
Mussulmans' domains
Galicia & Leon
Navarre
France & French Piefs
Portugal
Aragon and The Catalan Counties
Castile (with Toledo)
FRANC
AQUITAINE
Toulouse
Carcasson
CATALAN COUNTIES
Oviedo
GALICIA
Compostella
NAVARRA
Pamplona
Tudela
Burgos
CASTILLE
ARAGON
Zaragoza
Lerida
Barcelona
PORTUGAL
Vizeu
Girona
Toledo
TOLEDO
Valencia
Ibiza
Cordoba
Elena
Murcia
Seville
Jaen
Lucena
Granada
Carthagena
Malaga
Almeria
Algeciras
Tangier
Ceuta
ALMOHADES

פרק ח': תולדות רבותינו הראשונים

(1) רבי יעקב (טוניסיה, נפטר ב–1066) **פונה לרב שרירא גאון** (בבל, 906 – 1066) – **אגרת רב שרירא גאון:**

בשנת 987, פונה **רבי יעקב** לרב שרירא גאון בשאלה "כיצד נכתבה המשנה". התשובה לשאלה היא האגרת המפורסמת כ"**אגרת רב שרירא גאון**".

(2) שורשיה של הקהילה היהודית באיטליה, התפשטות התורה מאיטליה, ושורשיה של הקהילה היהודית בספרד:

- בתקופת בית שני, כרתו החשמונאים בריתות עם הרומאים נגד יון[123]. לצורך כריתת אחת הבריתות, **שלח יהודה מכבי משלחת לרומא**[124]. בהמשך, עדיין **בתקופת החשמונאים, התיישבו יהודים סוחרים ברומא** (וזו כנראה ההתיישבות היהודית הראשונה באירופה). מאוחר יותר, בתקופת המצביא **פומפיום** (Pompée) (מצביא מתחרה למצביא יוליום, שבתקופה בה כבש פומפיום את ירושלים, כבש הוא את גאליה, לפני היותו קיסר), **כמאה ושלושים שנה לפני החרבן, הוגלו כמה עשרות אלפי יהודים לרומי**. מאוחר יותר, בתקופת בית הורדום, הגיעה לרומא משלחת כמה אלפי אנשי יהודה שביקשו מרומא שישימו קץ לשלטון בית הורדום. יהודים אלו התיישבו אף הם ברומא. בזמן חרבן בית שני, הגלה **טיטוס** שוב עשרות אלפים מאנשי יהודה, והם הגיעו לרומא, ומשם חלקם הגיע לגאליה.

- מכאן ניתן להבין את הימצאות קהילה יהודית באיטליה , בעיר בארי (Bari) שעל שפת הים האדריאטי, בסוף תקופת הגאונים, כפי שמובא בספר הקבלה לראב"ד הראשון, **במעשה ארבעת השבויים**: בסביבות שנת 990 למניינם (רבי יצחק אייזיק הלוי מגיה שמדובר בשנת 960), היה מעשה שיצאה ספינה מבארי, ובה ארבעה גאונים שהפליגו למטרת הכנסת כלה. הספינה נפלה

[123] עי' מסכת ע"ז ח, ב.
[124] עי' ספר מקבים א (שגם נקרא ספר חשמונאים א) פ"ח, כ.

בשבי בלב ים. ארבעת הגאונים נמכרו לקהילות יהודיות שונות, וכך התפשטה התורה למערב. **רבי חושיאל** נמכר לקהילת **קירואן** שבטוניסיה, **רבי משה** בן חנוך ובנו (אז נער) חנוך נמכרו לקהילת **קורדובה** שבספרד, **רבי שמריה** בן רבי אלחנן נמכר לקהילת **אלכסנדריה** שבמצרים, והרביעי – לא נודעה זהותו לראב"ד. ויש המשערים שמדובר **ברבי קלונימוס**, שהגיע לגרמניה.

- בספרד, **רבי חסדאי אבן שפרוט**, רופא החצר של החליף, שעמד בראש קהילת יהודי ספרד המוסלמית, הושיב את רבי משה על כם הרבנות, ולאחר מותו של רבי משה, את בנו רבי חנוך. רבי חסדאי תמך בישיבות מהונו הגדול, ועוד **שלח לסורא שליחים להביא משם ספרי תלמוד בכתב יד**, וכן **הושיב סופרים להעתיק את כתבי היד**, וחילק בחינם ספרים לכל מי שרצה ללמוד תורה! אך עי' להלן (בסוף אות זו) בשם **ספר העתים לרב יהודה הברצלוני**, מדברי **רבי יהודה הנגיד**, שכבר לפני תקופה זו, קיבלו את התלמוד בספרד.

כאן המקום להזכיר את **שני המדקדקים הדגולים** בהם תמך רבי חסדאי אבן שפרוט, והם: **רבי מנחם בן סרוק** בעל ספר **מחברת**, ורבי אדונים הלוי, המוכר יותר תחת השם **דונש בן לברט**.

רבי מנחם בן סרוק (930-985) נולד בטורטוסה (Tortosa) דרומה לברצנולה. רבי חסדאי הזמין אותו לקורדובה להיות מזכירו האישי, ותמך בו רבות. רבי מנחם היה הראשון אשר אסף את כל מילות המקרא, כולל אלו בארמית מספר דניאל ומספר עזרא.

רבי דונש בן לברט (920-990) נולד בבגדד, ויש אומרים שנולד בפאס שבמרוקו ונסע לבבל בהיותו צעיר, וזכה שם עוד להימנות מבין תלמדי **סבו** (!), **רב סעדיה גאון**. בחזרתו הוזמן על ידי רבי חסדאי להיות במחיצתו בקורדובה. רבי דונש הינו מחבר הפזמון "דרור יקרא", הוא כתב **השגות על מחברת מנחם**, והתעוררו בינו לבין רבי מנחם בן סרוק מחלוקות גדולות. בד"כ מצדיק רבינו תם את רבי מנחם, אך רבי יוסף קמחי, אביו של הרד"ק, מצדיק בד"כ בספרו ספר הברית, את רבי דונש בן לברט.

<u>רבי משה:</u>

ביום הגיעו לספרד, התיישב רבי משה בבית המדרש, שם נתן רבי נתן הדיין שיעור במסכת יומא. משהתקשה רבי נתן הדיין באיזה ענין, קם רבי משה, ביקש את רשות הדיבור, ויישב את כל הסוגיה. מרגע זה ויתר רבי נתן הדיין על מעמדו לטובת רבי משה, ונהיה תלמידו. ישיבתו שייסד רבי משה, ששמועתה התפשטה על כל ספרד, הצליחה אודות עסקנותו הרבה של רבי חסדאי אבן שפרוט. רבי יצחק ממרשיילא, בעל העיטור, מזכיר מספר פעמים את פסקיו של רבי משה, בחיבורו.

<u>רבי חנוך:</u>

כנ"ל, העמיד רבי חסדאי את רבי חנוך במקום אביו, בהסתלקות רבי משה. **בטור אורח חיים סי' תקצ"א** מובא בשם רבי יצחק גיאת, שמביא למעלה בקדש, בשם רבי חנוך, **שבמוסף של ראש השנה**, אומרים **תשע ברכות גם בתפלת לחש** (וכך נוהגים כולם היום) ולא כפי שמובא בשם גאוני בבל רב נטרונאי, רב עמרם, רב האי ורב שרירא, שבלחש אומרים שבע ברכות בלבד.

מובא בספר הקבלה שאחר פטירת רבי חסדאי אבן שפרוט, **חלק על רבי חנוך אחד מתלמידי אביו** (הרב יוסף בר יצחק בן שטנאש בן אביתור) שהיה מופלג בידיעת התורה. הדבר גרם למחלוקות גדולות בקורדובה. בסופו של דבר, נידו תלמידי רבי חנוך את הרב יוסף, שאולץ לעזוב את ספרד. הרב יוסף חשב להתיישב בבבל, אך **רב האי גאון** שלח לו שלא יבוא אליו, שאם יבוא, **יחוש לנדוי הרב**. בסופו של דבר, הרב יוסף בעצמו כתב, לתומכיו שרצו בחזרתו לספרד, על רבי חנוך: מעיד אני על עצמי שמים וארץ שאין כמוהו מספרד עד ישיבת בבל! בסוף ימיו התגורר הרב יוסף בדמשק.

☜ **יש להעיר, בנוגע לקהילות ספרד שלפני גלות רומא, ולגבי הדרך בה קיבלו שם את התלמוד: בספר העתים לרבי יהודה הברצלוני**[125] כתב **בשם רבי שמואל הלוי הנגיד**: "בספרד, מקום ריבוץ תורה היה, **מזמן בית**

[125] הלכות ברכת ועונג שבת סי' קע"ט.

ראשון מגלות ירושלים עד עכשיו". הדברים בספר העתים שם, מובאים בתור ציטוט תשובת רבי שמואל הנגיד לרב האי גאון, שאליו הגיעה השמועה שאין מקפידים בספרד על "שנים מקרא ואחד תרגום", ודוחה רבי שמואל הנגיד את הדברים בכל התוקף, וכותב עוד[126] שהרי **יצחק ריש גלותא, בר אחתיה של רב ביבי** (והיינו: בתקופת **האמוראים**. לפי הסוגיה שם, היה זה **בתקופת אביי ורבא**), הגיע לקורטובא. וכתב רבי שמואל הנגיד שאז לימד הרב יצחק את **כל "טעמי התלמוד"**. וממשיך רבי שמואל הנגיד שם וכותב שבתקופת **הגאונים, רב נטרונאי נשיא בר חכינאי כתב לבני ספרד את התלמוד מפיו שלא מן הכתב**[127]**!**

וע"ע במבוא לספר העתים[128], שם שואל "מי הוא זה נשיא נטרונאי בר חכינאי שכתב לבני ספרד כל התלמוד מפיו שלא מן הכתב . . ומה הביאו **לספרד להשתקע**, וכאשר לא מצא שם ספרי התלמוד, הוצרך לכתוב להם את התלמוד מפיו שלא מן הכתב?", וכותב שם שלפי השערתו, רב נטרונאי זה הוא כנראה רב נטרונאי גאון בר זיבנאי (בנ"א: חביבאי) , עליו כותב רב שרירא גאון באיגרתו ש"רב מלכא (בנ"א: מלכה – ש.ס.) ריש גלותא הוריד מגאונתו את רב נטרונאי נשיא בר זיבנאי במחלוקת שהיה בינו ובין מר זכאי, **וערק מר נטרונאי נשיא** ואזיל למערבא . . **וכתב להם שם ספרי התלמוד**".

ועי' **באוצר הגאונים**[129] בתשובת רב האי גאון לחכמי קירואן, שם מתייחס לדבריהם שכתבו: "ודבר **ברור ומפורסם לאנשי ספרד, ומסורת בידם מאבותיהם, כי מר רב נטרונאי גאון זצ"ל בקפיצת הדרך בא אליהם מבבל** וריבץ תורה וחזר, וכי לא הלך בשיירא ולא נראה בדרך" (ועל אף שעונה להם שם רב האי, שאלו הם **דברי הבאי**, נראה מסגנון התשובה – שם דוחה רב האי הרבה עניינים פלאים עליהם שאלו אותו חכמי קירואן – כי ענינו היה לחנך אותם לתורה ולהרחיקם מדברי מופת וכד').

---

[126] ע"פ סוגיא דיבמות קטו, ב.

[127] וע"ע בדומה בספר העתים שם סי' קע"ה.

[128] לרב יעקב שור 1853–1924, מהדיר ספר העתים (עמ' 12–11).

[129] על מסכת חגיגה יד, ב.

וע"ע לעיל (תחילת אות זו) על השליחים ששלח **רבי חסדאי אבן שפרוט** לסורא להביא משם ספרים, ועל זה שהושיב בספרד סופרים שיעתיקו את ספרי התלמוד.

(3) **רבינו חננאל** (965-1055) שאב הרבה מתורת רב האי גאון, אך הוא מצטט אותו בפירוש פעמים בודדות בלבד. עי' בין השאר בשבת[130]: "וראינו שפירש רבינו האי גאון נר ישראל יחיה ויפרה לעד". פעמים מבחין ר"ח בין הגאונים לבין "רבותינו", שהם כנראה רבותיו האיטלקים של רבי חושיאל אביו. עי' בין השאר בשבת[131]: "...**ורבותינו הגאונים** אמרו פירוש אחר, ואנן כתבנו מה שקיבלנו **מרבותינו**".

ואגב: רבינו חננאל מרבה לצטט את **הירושלמי**. יש מי שכותבים שהדבר נובע ממוצאו האיטלקי של רבי חושיאל. הרי במשך כ-800 שנה, מאמצע תקופת בית שני ועד לעליית האסלאם ולכיבוש הארץ ע"י הערבים, בשנת 638 (מוחמד נולד בשנת 570, ייסד את האסלאם ב"מדינה" בשנת 622, ומת בשנת 632), היתה ארץ ישראל תחת השפעת (ומהר מאוד תחת כיבוש) רומא, או תחת הכיבוש הביזנטי (משנת 324 עד לשנת 638), ולכן הקשרים בין ארץ ישראל לבין רומא היו רבים, מה שאיפשר את התפשטות הירושלמי באיטליה מתחילת היווסדותו. בכלל, מקובל כי בתקופת הגאונים, השפעת **המרכז הארץ ישראלי** (בו חיו גאוני ארץ ישראל שנודע שמם רק בעת האחרונה, בה התפרסמו תעודות מהגניזה הקהרית, כל עוד ושמות הגאונים הבבלים נודעו בעיקר מאגרת רב שרירא גאון) היתה על **מצרים, איטליה ואשכנז**, כ"ע והשפעת **המרכז הבבלי** היתה על **צפון אפריקה וספרד**.

(4) **רבי שמואל הנגיד** (993-1056), תלמיד רבי חנוך, חיבר את ספר הלכתא גברוותא[132]. לגבי המבוא לתלמוד המיוחס אליו[133], ישנה דעה כי מחברו הוא רבי שמואל הנגיד אחר (רבי שמואל בן חנניא הנגיד, שחי בתקופת הרמב"ם במצרים). רבי שמואל הנגיד הרשה לעצמו לחלוק על רב האי גאון כבר בהיותו בן 22, ורב

---

[130] קטו, א.

[131] על קבג, א – מודפס שם בדף בעמ' ב'.

[132] תרגום המילה: "הלכות גדולות" – עי' רש"י סוכה לח, ריש עמ' ב' – ממנו נשאר לנו רק כמה עשרות ציטוטים בספרות הראשונים.

[133] כך מובא בכפתור ופרח לרבי אשתורי הפרחי ובשם הגדולים לחיד"א.

האי גאון היה אז בן 76. הרבה ראשונים – מתוכם רש"י[134], הרא"ש, בעל המאור, הרמב"ן, רבינו יונה, תלמידו של רבי שמואל הנגיד רבי יצחק אבן גיאת ועוד – מביאים את פסקיו.

רבי שמואל הנגיד היה איש אשכולות במלוא מובן המילה. בנוסף להיותו פוסק דגול, הוא היה **ראש הצבא** של מלך ספרד המוסלמי, זכה לעמדת **יועץ המלך** שהעניק לו את התואר "**ויזיר**" בו לא זכה לפניו אף יהודי, אפילו לא רבי חסדאי אבן שפרוט. הוא גם היה מדען גדול, מומחה לשבע שפות, וכן חוקר גדול בלשון (הוא היה **תלמידו בדקדוק של רבי יהודה אבן חיוג', תלמידו של רבי מנחם בן סרוק**) ומשורר (רבי משה אבן עזרא מכנה אותו "ראש המשוררים בדורו").

בנו **רבי יהוסף** מונה אף הוא לויזיר ע"י מלך גרנדה. הוא נשא את בתו של רבי נסים גאון מקירואן. מוסלמים קיצוניים רצחו אותו וצלבו אותו. מספרים שכאשר רבי נסים גאון נסע מקירואן לקורדובה להשיא את בתו לרבי יהוסף, היה המשורר **רבי שלמה אבן גבירול** (מחבר האזהרות לשבועות) הולך לרבינו נסים לשמוע את שיעוריו, ומאז החשיב את עצמו לתלמידו.

(5) **רבי יצחק אבן גיאת** (1038-1089), תלמידו של רבי שמואל הנגיד, חיבר ספר **הלכות כלולות**, שחלקו שנדפס מכונה בשם **מאה שערים** או **שערי שמחה**, שרק חלק קטן ממנו הגיע לידינו. רבה של לוסנה (Lucena) בדרום ספרד עד יום מותו, אחריו עבר תפקיד זה לרי"ף. רבים הם הראשונים שמזכירים אותו ומשתמשים בהלכותיו, ביניהם: הראב"ד, הרמב"ן, הרשב"א והרא"ש. הרבה סליחות של יום כיפור שבמחזור ג'רבא חוברו ע"י רבי יצחק אבן גיאת.

בספרו של הרב מאיר מאזוז "מגדולי ישראל" (עמ' י"ד) כותב המחבר שיש לבטא את השם גיאת: "הגימ"ל רפויה, ומבטאה ככ"ף רפויה או כרי"ש מודרנית, ובפתח", אך עי' **לקו"ש**[135], שם כותב הרבי: כטעם על קריאת יום זה "שמח"ת",

[134] בספר האורה ובספר הפרדס.

[135] חי"ט בתחילת השיחה על ברכה – שמח"ת, הערה 2.

הובא גם **בריי"ץ גיאות** הל' לולב – רגילין ביום זה הואיל ובו מסיימין את התורה לעשות כמה קילוסין כו' ונתכנה יום שמח"ת.

(6) **רבי יצחק אלפסי** (1013-1103) נולד באלג'יר, ולמד בקירואן (שם חיבר את ספר הלכותיו – שהמשיך לתקן לאחר מכן – ומאות מתשובותיו המקובצות בשו"ת הרי"ף) אצל רבינו חננאל (על אף שחולק עליו רבות) ואצל רבינו ניסים (יש להעיר שאין הוא מכנה אותם רבותיו בספרו). בעקבות מלשינות[136], עזב הרי"ף **את** קירואן (בשנת 1088 למנינם) **והתיישב באליסנה** (לוסנה) שבדרום ספרד, בה נמצאה הקהילה היהודית החשובה ביותר בספרד בעת ההיא. אחד הכללים החשובים בפסיקה של הרי"ף מובא בסוף פירושו על ערובין[137], שם קובע כי במחלוקת בין הבבלי לירושלמי, **פוסקים כהבבלי**, כי אמוראי בבל היו יותר בקיאים מאתנו בתלמוד הירושלמי (ובזה חולק על ר"ח שמרבה להכריע כהירושלמי). **הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה** כתב שאין לו להקשות על הרי"ף ואין לו לתפוס עליו **אלא** בקושי עשרה מקומות. **ובתשובות הרמב"ם**[138] העיד כי לא מצא מקום לחלוק על הרי"ף אלא "כמו שלושים מקום או יותר". **בשם הגדולים** כותב החיד"א על רבינו הרי"ף: **ור"י בעל התוס'** היה אומר כי ודאי רוח הקדש שרתה על הרי"ף כשחיבר ההלכות. ועוד שם **שבשו"ת מן השמים** שאל פעם באיזה ענין אם ההלכה כהרי"ף או כהחולקים עליו, והשיבו לו ש"ודאי הלכה כהרי"ף דחשיב טובא, וקראו עליו[139]: **וַיִּזְרַע יִצְחָק** (בָּאָרֶץ הַהִוא וַיִּמְצָא בַּשָּׁנָה הַהִוא מֵאָה שְׁעָרִים וַיְבָרְכֵהוּ יהוה) **וַיִּגְדַּל הָאִישׁ וַיֵּלֶךְ הָלוֹךְ וְגָדֵל עַד כִּי גָדַל מְאֹד**".

בית דינו של הרי"ף, ממנו יצאה הוראה לכל קהילות ישראל, התפרסם בין השאר אודות פסק הרי"ף למעשה לתקוע בו בראש השנה החל בשבת[140], כתקנת רבן יוחנן בן זכאי[141] לאחר חרבן בית המקדש, שיהיו תוקעין בכל מקום שיש בו בית דין (וכפי שנהגו ע"פ תקנה זו למעשה בבית הדין שביבנה,

---

136 כך מובא בספר הקבלה לראב"ד.
137 לה, ב.
138 הוצאת חברת מקיצי נרדמים סי' רנ"א.
139 תולדות כו, יב–יג.
140 עי' רא"ש, ר"ה ריש פ"ד.
141 ראש השנה פ"ד מ"א.

אחר החרבן. טעם התקנה: כי בית הדין זריזין, ויודיעו לעם שלא יטלטלו את השופר ברשות הרבים). חידושו של הרי"ף כאן,שתקנת רבן יוחנן בן זכאי לא התייחדה לסנהדרין.

בתקופת הרי"ף חי ברומא **רבי נתן בעל הערוך** (1035–1106), שלמד אצל אביו רבי יחיאל, וכן בנרבונה אצל **רבי משה הדרשן**. הוא נסע לספרד ונפגש עם **רבי שמואל הנגיד**. **רש"י** שיגר אליו שאלות בהלכה.

(7) **רבי יוסף מגאש** (נולד בסיביליה בשנת 1077 – נפטר בלוסנה בשנת 1141) היה תלמידו המובהק של הרי"ף מגיל 12. אחרי פטירת הרי"ף, הוא ירש את כסאו ברבנות לוסנה. שלא כחכמים שקידמוהו, ושלא כחברו רבי יהודה הלוי, הר"י מגאש לא עסק לא בשירה, לא בדקדוק ולא בפילוסופיה. לידינו הגיע רק פירושו על מסכת בבא בתרא ופירושו על מסכת שבועות, וכן ציטוטים מפירושו על מסכת כתובות שבשיטה המקובצת. כותב עליו הרמב"ם בהקדמה לפירוש המשנה ש"תבונתו של האיש הזה בתלמוד מפליאה כל מי שמתבונן בדבריו בעומק עיונו". **אחר פטירתו נחרבו קהילות דרום ספרד** על ידי האיסלמיים הקיצוניים *האל–מאחידון*, ו"שמם העולם מן הישיבות של חכמה"[142]. ואכן **במשך כ–60 שנה שמם עולם התורה בדרום ספרד. מרכז התורה העיקרי בספרד עובר אז מלוסנה (אליסנה),** שבאנדלוסיה, **לטולדו (טוליטולא)** שבספרד הנוצרית. מקימי הישיבה בטולדו בדור זה הם רבי מאיר, בנו של הר"י מגאש, ובן דודו, אף הוא רבי מאיר.

<u>שלבי כיבוש ספרד ע"י המוסלמים, וכיבושה מחדש ע"י הנוצרים:</u>

711 תחילת תקופת "ספרד המוסלמית", או "אנדלוסיה" – אחרי שהמוסלמים פלשו לספרד מצפון אפריקה. מספרד המשיכו את הכיבוש לכוון צרפת, אך נעצרו ע"י שארל מארטל ב–Poitiers. כבר בשנים הראשונות של הכיבוש המוסלמי, רוב שטח חצי האי האיברי (כיום ספרד ופורטוגל) היה בידי המוסלמים, פרט לרצועה צרה בצפון, ממלכת אסטוריאס (Asturies).

722 תחילת הרקונקיסטה (Reconquista) – כיבוש מחדש של ספרד ע"י הנוצרים. תהליך זה נמשך עד לדחיית המוסלמים מכל שטח ספרד (כשהמעוז האחרון היה גרנדה) בשנת 1492.במשך השנים, חזר לאט לאט הכיבוש מחדש של הנוצרים לכוון דרום, על חשבון השטח המוסלמי.

[142] לשון ספר הקבלה לראב"ד.

1141 מפנה ב"קיצוניות" הכיבוש המוסלמי: חרבן קהילות ישראל באנדלוסיה (ספרד המוסלמית) ע"י אל–מאוואחידון (Almohades) – מוסלמים קיצונים, ובריחת יהודים לצפון ספרד (קסטיליה) או לדרום צרפת (פרובנס). יש לציין שבמקביל, המצב בצרפת ובגרמניה לא עדיף, כאשר מסעי הצלב התרחשו בשנות 1096, 1147 ו–1189.

1200 מפנה ב–"Reconquista" (כיבוש מחדש של ספרד ע"י הנוצרים) כאשר רוב ספרד שוב בידי הנוצרים, והמוסלמים נדחקו אל הקצה הדרומי של ספרד.

1492 סוף הכיבוש מחדש של ספרד ע"י הנוצרים.

(8) לדעת אברבנאל בפרשת כי תשא וכן בפרשת ואתחנן, וכן ע"פ ספר סדר הדורות שנת ד"א תתקל"ד, היה תלמיד הרי"ף **רבי יהודה הלוי** (נולד בטולדו בשנת 1077, נפטר בארץ ישראל בשנת 1141) חמיו של **רבי אברהם אבן עזרא** (נולד בטולדו בשנת 1089, נפטר בשנת 1164), עי' בספור המובא בסדר הדורות שם, וכן בספרו של הרב מאיר מאזוז "מגדולי ישראל" ח"א עמ' ל"ה. אחת ההוכחות של המערערים על כך היא העובדה כי על אף שהאבן עזרא מצטט את רבי יהודה הלוי יותר מעשרים פעמים בפירושו על התנ"ך, הרי שאיננו מזכיר לו פעם אחת שמדובר בחמיו. מבין חידושי ריה"ל שבפירוש האבן עזרא: על הפסוק[143]: אֲפַפֻּונִי חֶבְלֵי־מָוֶת וְנַחֲלֵי בְלִיָּעַל יְבַעֲתוּנִי: כותב האבן עזרא: אמר רבי יהודה הלוי מ"כ (ממנוחתו כבוד) כי **בליעל** דרך תפלה: **אל יעלה**. הרבי מביא פעמים מספר הפניות לספר הכוזרי[144], ופעמים רבות הפניות לפירוש האבן עזרא על התורה.

רבי אברהם אבן עזרא היה במשך כל ימי חייו עני מרוד. הוא נסע למקומות רבים ונפגש עם גדולי דורו, מתוכם **רבינו תם. התוספות בקידושין**[145] מביאים אחת מקושיותיו. יש לציין אגב שרבי אברהם אבן עזרא חיבר ספר חידושים על מסכת קידושין[146]. קיימות ארבע דעות לגבי מקום קבורתו: ספרד, איטליה, ארץ ישראל[147] או אנגליה.

---

[143] תהלים יח, ה.

[144] עי' בין השאר לקו"ש חכ"ו פרשת שמות שיחה ב' הערות 13 ו–41; התוועדויות תנש"א ח"ב עמ' 376.

[145] לז, א ד"ה ממחרת.

[146] עי' שם הגדולים לחיד"א מערכת א אות פ"ט.

[147] כך מובא בספר יוחסין.

(9) **רבי יהודה בר ברזילי הברצלוני** (נולד בטולדו בשנת 1090) היה תלמידו של **רבי יצחק אלברצלוני**, בעצמו תלמידו של **רבי חנוך**. רבי יהודה הברצלוני הוא מחבר **ספר העתים**. הספר מוזכר **בתוספות במסכת ברכות**[148] שם לועגת הגמרא על הגוים בני מתא מחסיא, שלא התגייר אף אחד מהם, על אף כבוד התורה שהיו רואים פעמיים בשנה. על זה כותבים התוספות: "וראיתי **בספר העתים** שחבר הרב רבי יהודה בר ברזילי, ששמע שהיה עמוד של אש יורד מן השמים עליהם בכלה דאלול ובכלה דאדר" (ועכ"ז לא התגייר אחד מהם). **בלקו"ש**[149], כותב הרבי: מובא **בשם הרס"ג**, שכאשר נמצאים במדבר ואין יודעים איזו פרשה יש לקרוא בשבת זו, יש לקרוא את פרשת המן, ומציין הרבי **לספר העתים** (הלכות ברכת ועונג שבת, סימן קפ"ד, בסופו).

(10) **רבי מיימון הדיין** (נולד בספרד בשנת 1110 – נפטר בטבריה בשנת 1170) היה תלמיד הר"י מגאש.

(11) כאשר כת מוסלמית קנאית בשם האל–מוואחידן (Almohades) פלשו **לספרד** בשנת 1141, כדי להגיש עזרה לשלטון המוסלמי שנמצא בקשיים מול ה"רקונקיסטה" (הכיבוש מחדש של ספרד על ידי הנוצרים), ברח **רבי אברהם אבן דאוד, "הראב"ד הראשון"** (נולד בקורדובה בשנת 110ת נפטר בטולדו בשנת 1180) לממלכת קסטיליה הנוצרית, והתיישב בטולדו, בה חי עד למותו על קידוש ה'.

(12) שנת הלידה של **הרמב"ם** (נפטר בקהיר בשנת 1204): 1135, היא ע"פ אגרת המיוחסת לנכדו של הרמב"ם רבי דוד הנגיד, בנו של רבי אברהם בן הרמב"ם. אך לפי דברי הרמב"ם עצמו המעיד בסוף היד החזקה שסיים את חיבור היד בהיותו בן 30 שנה, בשנת 1168 למניינם, יוצא כי נולד הרמב"ם בשנת 1138. בשנת 1148, משפחת רבי מיימון עוזבת את קורדובה ונודדת, עקב פלישת האל–מוואחידן (עי' הערה קודמת). במשך 12 שנה נודדת המשפחה בספרד מעיר לעיר, בבריחה מהכת. בשנת 1160, המשפחה מתיישבת **בפאס** שבמרוקו (שם יתכן שהשלטון האל–מוואחידן היה סובלן יותר כלפי יהודים מאשר בספרד, בה

[148] יז, ב ד"ה תרי זמני בשתא.

[149] חט"ז – בשיחה השלישית לפרשת בשלח.

שלטונם היה רופף. עוד סיבה לבחירה זו נמצאת בכמה ספרים: בפאס התגורר **הגאון רבי יהודה הכהן אבן שושן**, ממוצא בבלי, ורצה רבי מיימון ללמוד ממנו).

את **אגרת השמד**, בה הוא דוחה את הקטרוג של "חכם אחד" שפסק להוציא מן היהדות את האנוסים שהתאסלמו, מלמד זכות על האנוסים, ומראה להם דרך לשוב אל ה', כתב הרמב"ם בהיותו בפאס, ופרסום האגרת גרמה לכך שחיפשו אחריו להורגו, כך שהיה צריך רבינו הרמב"ם לברוח. בשנת 1165, עולה הרמב"ם עם משפחתו **לעכו**, אך כעבור חמישה חודשים, בשנת 1166, הרמב"ם ומשפחתו עוזבים את ארץ הקדש, בגלל המחסור בו נקלעו, ומתיישבים **במצרים**.

בהיותו במצרים, חיבר הרמב"ם את **אגרת תימן**, תשובה לאגרת שנשלחה אליו מתימן, בה ריחפה גזירת שמד על היהודים שסירבו להתאסלם, ועוד: שאחד היהודים שהתאסלם ניסה להוכיח כי דעת התורה הקדושה בעד האסלאם ר"ל, ועוד שקם יהודי אחד שטען שהוא נביא, ושעל כל היהודים להיפטר מנכסיהם לפני הגאולה המשמשת ובאה! באגרתו מתייחס הרמב"ם לכל העניינים, ובנוסף הוא פעל, בזכות מעמדו הרם, לבטל את הגזירה. בשם הגדולים לחיד"א[150] מובאת אגרת הרמב"ן לרבני צרפת, בה מספר הרמב"ן איך התערבות זו של הרמב"ם קשר את יהודי תימן בעבותות אהבה לרבינו.

בשנת 1187, כבש וויזיר מצרים **צלאח–א–דין** (Saladin) את ירושלים מידי הצלבנים, אחרי 80 שנה בהן שלטון בירושלים, ומנעו שם התיישבות יהודית. **הרמב"ם**, שהיה אז נגיד היהודים במצרים, ורופאו הפרטי של צלאח–א–דין[151], שכנע את הנ"ל לאפשר את חידוש הישוב היהודי בירושלים (הדבר הותר בשנת 1190). יש להעיר שנצחון צלאח–א–דין היה בירושלים בלבד, כששאר ארץ ישראל היתה בידי הצלבנים מ–1099 ועד –1260 (מטרת מסע הצלב הראשון, שהתחיל בשנת תתנ"ו – **1096**, היתה כיבוש ארץ הקדש מידי המוסלמים. המסע קיבל עידוד מניצחונות הרקונקיסטה בספרד. המסע התחיל מרומא, מצרפת ומאנגליה בעידוד האפיפיור, , אך הרציחות התרכזו בשלב הראשון דוקא **בקהילות שו"מ שבגרמניה** 1096. בשנת 1099, הגיעו הצלבנים לארץ הקדש, בה הרגו עשרות אלפי יהודים. שאר מסעי הצלב בארץ ישראל, שלא כמו

[150] מערכת א' אות ק"נ.
[151] עי' ספר הרמב"ן לרב שעוועל, עמ' ט"ז.

באירופה, לא היו מלווים בפוגרומים, במשך כל אותם הכ–200 שנה של שלטון הצלבנים בארץ ישראל).

<u>השלטון בארץ ישראל:</u>

עד ל– 324	תקופה רומית
638 – 324	תקופה ביזנטית
1099 – 638	תקופה ערבית
1260 – 1099	תקופה צלבנית
1517 – 1260	תקופה ממלוכיית
1917 – 1517	תקופה עותומאנית

(13) **רבי מאיר הלוי אבולעפיא (הרמ"ה)** (בורגוס 1175 – טולדו 1244) נולד בבורגוס (Burgos) שבקסטיליה, בצפון ספרד הנוצרית; אחר חרבן יהדות אנדלוסיה. בגיל רך עבר לטוליטולה, היא העיר **טולדו** (אז הקהילה היהודית הגדולה בכל אירופה, על הגבול בין ספרד הנוצרית, בצפון, לספרד המוסלמית, בדרום). **שם בטולדו הספיק עוד** הרמ"ה לקבל תורה **מפי רבי מאיר בן רבי יוסף מגאש**. הוא ישב שם בבית הדין יחד עם **רבי אברהם** בן רבי **נתן הירחי** (הירחי, היינו מלוניל, היא העיר Lunel שבדרום צרפת), **בעל ספר המנהיג** (בו מקובצים מנהגים בענייני בית כנסת, תפילה, שבת, ימים טובים ועוד. ועי' שם בסי' קנ"א, העתק שטר עליו חתומים: יצחק בן הרב ר' מאיר אבן מגאש הלוי ז"ל – נכד הר"י מגאש, מאיר בן הרב טורדום הלוי ש"צ – הרמ"ה, אברהם בן נתן הירחי – בעל ספר המנהיג).

מהר מאוד נהיה הרמ"ה **הסמכות התורנית בכל מדינת בפרד**, וכפי שמשתקף מתארי הכבוד שכותבים אודותיו כל רבני דורו (ביניהם **הרמב"ן**). כבר בשנת 1200 (בהיותו בן 25) **יצא** הרמ"ה בדרך מאוד חריפה **נגד הרמב"ם** (אז בן 65 שנה, הרמב"ם התגורר אז במצרים) על דבריו ביד החזקה אודות תחיית המתים. הרמ"ה ניסה לסחוף מחכמי פרובנס (בראשם עמד **רבי יהונתן הכהן מלוניל**) וכן מחכמי צפון **צרפת** (כגון **רבי שמשון משאנץ**) **למחלוקת, אך לשווא** (הרמ"ה לא תיאר לעצמו עד כמה חכמי פרובנס קיבלו את הספר משנה תורה כ"ארון אלקים", כלשון תשובת **רבי אהרן ב"ר משולם הכהן מלוניל**, שמונה ע"י רבי יהונתן. בנוגע לחכמי צפון צרפת, אם כי תמכו בדעת הרמ"ה בנוגע לתחיית המתים, אך סירבו להתערב בפולמוס). **רבי אלעזר בעל הרוקח** הגן על דברי הרמב"ם.

יש לציין שכאשר הגיעה לידי הרמ"ה **אגרת תחיית המתים לרמב"ם**, הוא חזר בו מחשדותיו נגד הרמב"ם. עכ"ז, בפירושו יד רמ"ה על מסכת סנהדרין, הוא **פירש את תחיית המתים שלא כהרמב"ם** (אך מצטט הוא שם את הרמב"ם בכבוד גדול ומזכיר את דברי המחלוקת הגדולה שהיתה תחילה, כשחשד ברמב"ם שאיננו מאמין בתחיית המתים חלילה). **יש לציין כי בשער הגמול, בחר הרמב"ן בדעת הרמ"ה** (שלימים נהיתה גם דעת האריז"ל והחסידות בנידון).

(14) רבי שלמה מן ההר (נולד בברצלונה, נפטר בעיר מונטפלייה Montpellier שבצרפת, מכאן שמו: מן ההר – "מונט". ועי' בבית יוסף יו"ד סי' א' בשם הרשב"א, וכן שם ביו"ד סי' קי"ט בשם הארחות חיים, שמצטט את "חכמי ההר") **מצוטט בין השאר בפירוש רבינו יונה על הרי"ף מסכת ברכות**[152] ("לא הפסיד, כאדם שקורא בתורה. ויש לשאול: מה בא להשמיענו שלא הפסיד כאדם שקורא בתורה, וזה דבר פשוט הוא! **ותירץ הרב רבי שלמה מן ההר ז"ל** דאתא לאשמעינן שאע"פ שדברים שבכתב לא נתנו לאמרן על פה ושאר פסוקים אינו יכול לקרוא אפי' הכי ק"ש יכול לקרותה על פה ואף על פי שאינו קורא אותה לשם חובה דכיון שניתנה לאומרה על פה לחובה יכול לאומרה אפי' שלא לחובה כל הפעמים שירצה"[153].

שנים רבות אחר פטירת הרמב"ם, בשנת 1230, יצא רבי שלמה מן ההר, בעקבות המחלוקת הנ"ל, אף הוא נגד הרמב"ם, ולפי כמה דעות, הטיל חרם על הרמב"ם, יחד עם 36 רבנים מצפון צרפת, כשהוא משך את תלמידו רבינו יונה אף הוא למחלוקת.

אך מלחמה זו גרמה, בשנת 1232, לחרם רבי שלמה מן ההר עצמו, ע"י קהילת סרגוסה ועוד קהילות, בהשפעת רבי דוד קמחי. אך לא די בכך: בעקבות החרם שהוטל על רבם, פנו מקורבי רבי שלמה לרשויות הנוצרים, בבקשה שישרפו מספרי הרמב"ם (ספר המדע ומרה הנבוכים), מה שמיהרו הדומיניקים י"ש לעשות באותה שנה. אחר שריפת התלמוד בפרים בשנים 1242 ו–1244, ראה בזה רבינו יונה עונש מן השמים על הטלת החרם נגד הרמב"ם, ומשך את עצמו מן המחלוקת.

---

[152] דף ה' עמ' א'.

[153] וכן **בשיטה המקובצת** כתובות צ, א, וכן **בבית יוסף** אורח חיים סי' תקט"ו.

(15) **רבי דוד קמחי (הרד"ק)**, פרשן הנת"ך הידוע (נולד בנרבון בשנת 1160 נפטר בצרפת בשנת 1235) **נסע** מקהילה לקהילה בספרד על מנת לצרף רבנים לחרם נגד רבי שלמה מן ההר ותומכיו, וכנ"ל בהערה הקודמת, **הוטל בסופו של דבר חרם על רבי שלמה מן ההר ועל רבינו יונה**. הרד"ק חיבר את **ספר המכלול** בן שני חלקים: **ספר הדקדוק וספר השורשים**.

(16) **רבינו יונה** בן אברהם הוא רבינו יונה המפורסם, בעל הפירוש על מסכת ברכות, **ספר שערי תשובה** ועוד ספרים (עי' להלן פירוט ספריו) (נולד בג'רונה שבספרד – מכאן שמו גירונדי, בשנת 1210 – לפי דעה אחת, אך עי' בסוף האות הבאה שיתכן שנולד יותר מ–16 שנה לפני כן. נפטר בטולדו בשנת 1264. להעיר משו"ת הרשב"א המיוחסת לרמב"ן סי' רפ"ד, בה מכנה רבינו הרמב"ן את רבינו יונה: **איש אלקים קדוש הוא**) (לא להתבלבל עם רבינו יונה אשכנזי תלמיד בעל תרומת הדשן, בעל איסור והיתר הארוך שמביאו הרמ"א).

רבינו יונה למד בעיר איוורא (או איברא) (Evreux) שבצפון צרפת (בנורמנדיה), אצל "חכמי איברא", **בעלי התוספות האחים רבי משה בן שניאור** (רבי משה היה גדול האחים, תלמידו של **רבי שמשון משאנץ**, והיה גם **רבו של הסמ"ק, המהר"ם מרוטנבורג ורבינו פרץ**. ולהעיר מספר אורחות חיים לרבי אהרן הכהן מלוניל, הלכות תלמוד תורה סי' כ"א, בשם רבי משה מאיוורא, שאין כיום דין האוסר להורות בפני רבו, כי נתמעטו התורות והלבבות. לגבי השם שניאור, ראה לקמן), **ואחיו רבי שמואל בן שניאור** (רבי שמואל היה תלמיד הריצב"א, רבי יצחק בר אברהם, אחיו של רבי שמשון משאנץ. עי' **ספר היראה** לרבינו יונה, אות מ"ג, שם מביא בשם רבו רבי שמואל **בן רבי שניאור** "דאין צריך לברך (על התפילין) משום משמוש אלא כשהן נעקרין ממקומן והוא מחזירן למקומן". ואם בספר היראה עסקינן, יש להביא חידוש גדול לרבינו יונה שם, שלא נמצא אצל שאר רבותינו: לפיו: כשם שמהפסוק "כבד את אביך ואת אמך", לומדים כי יש לכבד את אחיו הגדול, כמו כן **יש לכבד את אחי אביך ואת אחי אמך**!).

כן נפגש רבינו יונה עם **רבי יחיאל מפאריס**[154].

מאוחר יותר עבר למונטפלייה, שם למד אצל **רבי שלמה מן ההר**. כששב אל ספרד, הוא הביא אתו את הרצינות האשכנזית, ויחד עם **בן דודו ומחותנו הרמב"ן**, הם חוללו מהפכה חברתית גדולה, כשההנהגה עברה מן העשירים

[154] כך מובא באחת מדרשות הרמב"ן שנשא בהיותו בעכו.

והמשכילים המושחתים, לרבנים. תחילה, הם עמדו בראש ההנהגה הציבורית והדתית.

כנ"ל רבינו יונה ייחם את סיבת שריפת התלמוד בפרים בשנת 1242 ובשנת 1244 לשריפת ספרי הרמב"ם. הוא חזר בתשובה על מעורבותו למלחמה נגד ספרי הרמב"ם, וביקש להשתטח בטבריה על קברו של הרמב"ם, אך לא התאפשר הדבר.

☜ **ולהעיר:** ראינו לעיל שרבותיו בצפון צרפת של רבינו יונה היו רבי משה ורבי שמואל, בני **שניאור**. לגבי השם שניאור, כותב המהרש"ל בספרו ים של שלמה[155] (אודות דודו ר' שניאור בן הר' מנחם) וז"ל: "וגם אני הקטן ידעתי לזקיני הר"ר מנחם ציון היה לו בן, ושם אביו מהר"ר מאיר, ושם חמיו מהר"ר אורי, והיו מחולקים בקריאת הבן, וקראוהו שניאור, כלומר שני אור. מאיר הוא אור. ואורי אור". **ובשו"ת חתם סופר**[156] כותב שסיפור זה הוא המקור לשם שניאור. אך **החיד"א בשם הגדולים** חולק על קביעה זו של החתם סופר, וז"ל[157]: "ומ"מ, נראה דשם שניאור **קדמון**, דרבינו יונה כתב משם רבו מ' שניאור . . וכן רבנים אחרים קראו בשמותם שניאור, ועל כן קראו לילד הנזכר שניאור דיש שם זה בעולם, ורמז בו שני המאורות, מאיר ואורי"[158].

ולאחר חיפוש, ראיתי שהאחים רבי שמואל, רבי משה ורבי יצחק בני שניאור, מובאים פעמים רבות בספרי הראשונים: **בתוספות מסכת תמורה יח, א, ד"ה אפילו, מזכיר את ה"ר יצחק בן שניאור**, ורבי משה בן שניאור מוזכר בספרים רבים, מתוכם: חידושי הרשב"א, חידושי הריטב"א, הר"ן בנדרים, הנימוקי יוסף, השיטה המקובצת, המרדכי, ועוד. ועי' לעיל כי רבי שמואל בן ר' שניאור מוזכר בספר היראה לרבינו יונה.

---

155 מסכת גיטין פ"ד סי' כ"ו.
156 אבן העזר ח"ד סי' י"ח.
157 שם בסוף אות ש.
158 ועי' **ברשימות** לרבי ח"א עמ' 5, שם מביא הרבי את כל ענין הפולמוס הנ"ל.

בשובו מצרפת, התיישב רבינו יונה בג׳רונה עיר הולדתו, משם לברצלונה, ומשם לטולדו, בה מילא את מקומו של הרמ״ה אחר פטירתו.

ספרי רבינו יונה: לפי האזכורים הרבים של הרשב״א ושל הרא״ש, נראה שחיבר רבינו יונה פירוש על כל הש״ס. מה שהגיע לידנו הוא ״**עליות דרבינו יונה**״ על מסכת **בבא בתרא** ועל מסכת **סנהדרין**. מדובר בפירושים שרבינו יונה כתב בעצמו. החיד״א כותב שנקראים ״עליות״, כי בסוף כל סוגיא מסיק רבינו יונה: ״עלה בידנו״ כך וכך. כן חיבר רבינו יונה **פירוש על מסכת אבות**. הפירוש שעל דפי הרי״ף במסכתות **ברכות ועבודה זרה**, הוא של ״**תלמידי רבינו יונה**״. כן חיבר רבינו יונה את הספר **שערי תשובה**, ואת **ספר היראה** וכן **פירוש על ספר משלי**.

(17) רבי משה בן נחמן, הרמב״ן (נולד בג׳רונה בשנת 1194 לפי ספר צמח דוד – נפטר בעכו בשנת 1270) למד אצל חכמי פרובנס **רבי נתן בר רבי מאיר מטרינקטיל** (Trinquetaille, quartier de Arles) **ורבי יהודה בר רבי יקר**, שניהם תלמידי בעל התוספות **הריצב״א** (רבי יצחק בן אברהם. הריצב״א היה אחיו של רבי שמשון משאנץ, שניהם תלמידים של **רבינו תם**, אחי סבתם, ושל אחיינו של רבינו תם: ר״י הזקן). **יתכן שחכמים אלו הם שנסעו לספרד, ולא הרמב״ן אליהם, כי אין ראיה שבכלל נסע הרמב״ן לפרובנס**[159].

במחלוקת אודות כתבי הרמב״ם, ניסה הרמב״ן לשכנע את קהילות ספרד שלא להישמע לרד״ק ושלא להטיל חרם על רבי שלמה מן ההר, וכן הוא פונה לרבני צרפת שהתנגדו קודם לרמב״ם והוכיח אותם על כך שלא הבינו את עומק מחשבת הרמב״ם ואת נחיצות מלחמתו, דרך חיבוריו, נגד דעות פילוסופיות פסולות, שאמנם לא התפשטו בצרפת החשוכה של אותם הימים, אך התפשטו בספרד כספחת. אך ניסיונות הפיום של הרמב״ן היו לשווא, וכנ״ל הוטל ב–1232 חרם על רבי שלמה מן ההר ועל רבינו יונה, שגרם כנ״ל לשריפת ספרי

[159] עי׳ ספר הרמב״ן לרב חיים דוב שעוועל, עמ׳ מו–מח.

הרמב"ם. יש לציין שבעקבות פרשה עגומה זו, הרמב"ן, שמתבסס הרבה על פירוש הרד"ק על התורה, איננו מצטט אותו אלא רק פעם אחת, כנראה[160] בגלל מלחמתו והטלת החרם על בן דודו רבינו יונה (מובא בשו"ת הרשב"ש כי אמו של הרמב"ן ואביו רבי אברהם של רבינו יונה, היו אח ואחות, ולהם עוד אח רבי יוסף, שבנו, אף הוא רבי יונה, היה ידידו של הרמב"ן ובן דודו של השנים. ידוע גם כי בנו של הרמב"ן הרב שלמה, נשא לאשה את בתו של רבינו יונה) ועל רבי שלמה מן ההר.

יחד עם בן דודו ומחותנו רבינו יונה, שאף הוא למד **מתורת בעלי התוספות**, הכנים הרמב"ן **את שיטת הלימוד העיוני הצרפתי** לספרד. ליד זה, הוא צעד שיטתית אחרי **הרי"ף** בפירושו. הרמב"ן אף חיבר שני ספרים להגן על הרי"ף: **מלחמות ה'**, להגן על הרי"ף מפני **השגות בעל המאור** הרב זרחיה הלוי (הרז"ה), **וספר הזכות**, להגן על הרי"ף מפני **השגות הראב"ד** (השלישי). עוד חיבר הרמב"ן **השגות על ספר המצות של הרמב"ם**, שמטרתם העיקרית: להגן על מנין המצות של בה"ג (בעל הלכות גדולות, ה"ה רבי שמעון קיירא, ולדעת התוספות בכמה מקומות, כגון גיטין פה, ב, הוא רב יהודאי גאון) בנוסף, טורח הרמב"ן לבדוק **שינויי גרסאות** בין כתבי יד שונים של התלמוד. **פירושו על התורה** של הרמב"ן מכיל פשט, קבלה, אגדה, דקדוק, ובעיקר: יסודות האמונה. **השל"ה** מכנה את הרמב"ן: **המאמין האמיתי** רבינו הגדול הרמב"ן.

לאחר פטירתו של **הרמ"ה**, התקבל הרמב"ן **כבעל הסמכות העליונה בספרד כולה**[161].

בסוף ימיו בשנת 1267, עזב הרמב"ן את ספרד בעקבות ויכוח מול הכנסיה, שהתנהל בנוכחות מלך **אראגן** (חבל אראגון **Aragon** בו נמצאת העיר **ג'רונה**, עיר הולדתם של הרמב"ן ושל רבינו יונה, הוא החבל שבצפון ספרד, מערבה לקטלוניה Catalogne , בגבול עם צרפת), **ועלה לארץ ישראל.**

[160] השערה שהעלה הרב שעוועל בספרו הרמב"ן.

[161] עי' בספר הרמב"ן לרב שעוועל עמ' ל"ג ועמ' נ"ח, שכנ"ל שנת הולדתו של הרמב"ן היא 1194, ולכאורה קיימות כמה ראיות לכך שרבינו יונה היה מבוגר מן הרמב"ן. אחת ההוכחות: כשהרשב"א מזכיר את שניהם, מקדים הוא תמיד את רבינו יונה. עפ"ז שנת הלידה שכתבנו לרבינו יונה: 1210, אינה מדויקת.

הרמב"ן יצא מנצח מן הויכוח, אך הכנסיה רצתה להתנקם בו, כך שהרמב"ן החליט לברוח מספרד ולעלות ארצה. בשו"ת הרשב"א[162] כותב הרשב"א על רבינו הרמב"ן: "לא היה גדול ממנו בחכמה, במנין וביראת חטא". אחר שעזב הרמב"ן את ספרד, ניהל הרשב"א את ענייני יהדות ספרד.

הרלב"ג והרשב"ש (רבי שמעון בן רבי צמח דוראן) הם מצאצאי הרמב"ן.

(18) רבי שלמה בן אברהם בן אדרת (נולד בשנת 1235 בברצלונה – נפטר בשנת 1310 בברצלונה ג"כ) ניהל את יהדות ספרד **מברצלונה** במשך יותר מארבעים שנה. רבו המובהק היה **רבינו יונה**, שהוא מכנהו "מורי הרב", וכן היה תלמיד **הרמב"ן**, שהוא מכנה "מורי הרמב"ן" או "הרמב"ן"[163]. מבין חבריו: **הרא"ה**.

<u>מבין תלמידיו:</u>

הריטב"א (שהוא תלמידו המובהק של הרא"ה), **רבינו בחיי בר אשר** (בעל הפירוש על התורה), **המהר"ם חלאווה**, ואולי **המגיד משנה**[164], בעל **המגדל עוז**[165].

<u>התארים בהם זכה הרשב"א:</u>

עברו בהרבה את התארים אליהם אנחנו רגילים. **הב"י** בסימני איסור והיתר מכנהו "אורו של עולם"[166], "עמוד העולם"[167], אומר עליו "נהירין ליה שבילי דרקיע"[168]. בספרו **מגיד מישרים**[169] מכנה מרן את הרשב"א: בחיר ה'.

---

[162] ח"א סי' תי"ג.

[163] עי' בין השאר: תורת בהית, בית ה' שער ו'.

[164] אם כן: לקראת סוף ימיו של הרשב"א. החיד"א מביא שהרדב"ז בשו"ת שלו סי' ב' אלפים שי"ו כותב שהמגיד משנה היה תלמידו של הרשב"א, אך כותב החיד"א שדבר זה "קצת רחוק", כי הרי על אף שמרבה המגיד משנה לצטט את הרשב"א, הוא לא מכנהו רבי באף מקום.

[165] יש המביאים את הר"ן ברשימת תלמידיו, אך לפי השנים הדבר לא יתכן, הר"ן היה מתלמידי תלמידיו של הרשב"א.

[166] ב"י יו"ד סי' ק"ה.

[167] ב"י יו"ד סי' קט"ו.

[168] ב"י סי' קי"ב.

[169] פרשת וישב.

בשו"ת מהרשד"ם[170] כותב רבי שמואל בן משה די מדינה: "וכבר ידוע מה שהעיד מרן עליו דאם יהיו כל חכמי ישראל בכף מאזנים והרשב"א בכף שניה, **מכריע הו את כולם**".

אומר על הרשב"א **רבי חיים מצאנז**: העולם מתפעל מעומק תורתו של הרשב"א, ואילו אני יותר מתפעל **מהקדושה שלו**.

הרשב"א והרא"ש:

בשנת 1303, עזב הרא"ש (1250–1327) **את גרמניה לספרד** (הרא"ש היה אז בן 55, והרשב"א בן 70). כשהגיע לעיר ברצלונה, הוא עמד שמונה ימים בבית הרשב"א שם למדו יחד. הרשב"א אמר לחכמי ספרד שיכבדו אותו (שלשלת הקבלה לרב גדליה בן יחייא עמ' קל"ח). יש המספרים כי קודם הגיע לבית מדרשו של הרשב"א, שהיה באמצע שיעור והבטיח תרנגולת מפוטמת למי שיענה לשאלתו. עמד הרא"ש על רגליו וענה תשובה מבריקה. התפעל הרשב"א ושאל אותו מה שמו. ענה הרא"ש בפסוק: לַגֶּר **אֲשֶׁר**-בִּשְׁעָרֶיךָ תִּתְּנֶנָּה וַאֲכָלָהּ (אוֹ מָכֹר לְנָכְרִי כִּי עַם קָדוֹשׁ אַתָּה לַיקֹוָק אֱלֹהֶיךָ לֹא-תְבַשֵּׁל גְּדִי בַּחֲלֵב אִמּוֹ;) – **ברמז לשמו אשר**, ולתרנגולת המובטחת. בהמלצת הרשב"א, הרא"ש מונה לרב של טולדו בשנת 1305.

חיבוריו:

חידושי הרשב"א למסכתות הש"ס (שסיימם כנראה לפני הגיעו לגיל 25!), **שו"ת הרשב"א** (מדובר ביותר משלושת אלפים תשובות, ב"קורא הדורות" (עמ' פ) כתב שאמר לו חכם אחד כי ראה שו"ת הרשב"א כת"י ובהם למעלה ממשת אלפים תשובות! השאלות הגיעו לרשב"א מכל העולם כולו: מספרד, צרפת, גרמניה, בוהמיה, איליה, צפון אפריקה וארץ ישראל, בכל מיני נושאים), **תשובות הרשב"א "המיוחסים להרמב"ן"** (מדובר בשו"ת שחשבו העורכים שהן תשובות הרמב"ן, אך התברר שכמעט כולן הן תשובות הרשב"א – עי' בהקדמה מרן לספרו הבית יוסף), **תורת הבית** הארוך והקצר (על איסור והיתר. הרא"ה כתב השגות על הספר

[170] אבן העזר סי' ס"ג.

בשם **בדק הבית**, והרשב"א חיבר השגות על ההשגות, בשם **משמרת הבית**), **שער המים** **הארוך והקצר** (על הלכות מקוואות), **עבודת הקודש** (על הלכות ערובין והלכות יום טוב).

שיטתו הלימודית:

הרשב"א ממשיך את דרך רבותיו רבינו יונה והרמב"ן, לשלב את דרך העיון של בעלי התוספות, עם הפסיקה הספרדית. לעומת הרמב"ן, הרשב"א מתייחד בכמה דברים: הוא מביא רבות את הירושלמי, איננו מתפלפל במשא ומתן ארוך אלא מפרש ישירות את הסוגיה להבנתו, ברוב ספריו כתב הוא שתי גרסאות: אחת ארוכה ואחת מקוצרת, וכן הוא בדרך כלל מגיע למסקנה הלכתית.

ענין התפארת – הבריח התיכון המבריח מן הקצה אל הקצה – מורגש בתפיסתו של הרשב"א. הרשב"א נלחם בתפיסה הרציונאלית של משכילי פרובנס (בעיקר במונטפלייר), ובד בבד בזרם המיסטי שהתחיל להופיע בספרד. הוא אסר בחרם את לימוד הפילוסופיה לצעירי הצאן, אך התיר אותו מגיל 25[171].

[171] עי' שו"ת הרשב"א ח"א סי' תט"ו עד תי"ח.